

גבעה

בהיות עיתונו מוקדש לחקר הגניאלוגיה היהודית, טבעי הוא הדבר, שלעתים ניתן יותר משקל לפן הגניאלוגי שבו, ולעתים לפן היהודי. בגליונו זה מספר מאמרים שבהם מובלט הפן היהודי של הגניאלוגיה, ומחלק מהם משתמע כי לא קל לברוח מ"הנקודה היהודית". היא עולה וצפה על פני השטח, הן במקומות צפויים והן במקומות בלתי צפויים לגמרי.

המאמר של יהודה קלחנר מתאר את החשיבות שהתורה, ואחריה ספרי התנ"ך האחרים, מייחסים לציון השמות ולרישום הדורות. הוא מראה שהדגם שקבעה התורה בעניין זה עובר כחוט השני בכל הספרות היהודית לאורך הדורות, מהתלמוד והמדרש, דרך הספרות ההילכתית וספרות השו"ת ועד לספרות הרבנית שבמאתיים השנים האחרונות, חוכה לפריחה חדשה בדורות. גם מנשה דוידוביץ, בסיכום הרצאתו ב-SIG הונגריה, מזכיר עניין זה.

"הקשר היהודי" בולט גם במספר מאמרים אחרים. מרים לבא מספרת את הסיפור של האחים פינאלי, מזווית אישית ומרגשת. אין לי ספק שהמבוגרים בינינו זוכרים היטב את ההתרגשות ש"פרשת האחים פינאלי" עוררה בכל הארץ, כאשר התפרסמה בעיתונים בשנות החמישים.

גם המסע לפולין של מרים שרון הוא מסע אל גופי זכרונות ואל בית הילדות היהודי שנעלם, יותר מאשר מסע של רישום שמות ופרטים – אם כי גם זה ישנו במאמר, כי הרי עם הבית והגוף משולכים האנשים.

המסמך שמצאה אסתר רמון בארכיון ה"גוינט" (שמתפרסם רק בחלק האנגלי של הגיליון) הוא מסמך מכאיב, המדגים את הבעיות הסבל שנפלו בחלקם של יהודים, שלא מצאו מקלט גם אחרי שנגמרה המלחמה. אם כי מסמך זה אינו הדוגמה הנראית ביותר של התייחסות ליהודים בזמן השואה, הוא מראה את גישת הממשלה התורכית לניצולי מחנות ההשמדה בשנת 1945.

הרייט קסו מגישה סקירה על הסרט הדוקומנטארי "השם הראשון" שהוקרן השנה בפסטיבל הסרטים בירושלים. הסרט עוסק בקורות משפחה יהודית בצרפת במשך כמאתיים שנה, ומקורו בהתעניינות הבמאית בשורשיה היהודיים על אף התנתקותו של אביה מהקשר ליהדות. הסיפור היהודי ביותר הוא אולי סיפורה הקצר של מטילדה טגר, עם הסוף המפתיע. ואולי, בעצם, לא מפתיע כלל.

המאמרים האחרים בגליונו הם המאמר המעניין והמפורט על משפחת טולידאנו, סיכום הרצאתו של מנשה דוידוביץ על עיירת הולדתו בהונגריה, וסיכום הרצאתה של הגב' אליזבת סרוקה על מיחשוב רשימות הנוסעים שיצאו באניות מנמל האמבורג, פרויקט המבוצע ב"משרד ההגירה ההיסטורי" בהאמבורג.

מדורנו הקבועים הם הפעם ביקורת ספרים, פרטים על אתרי אינטרנט מעניינים וכן סיכומי המאמרים מכתבי עת גניאלוגיים יהודיים בעולם. בגיליון זה מתפרסם גם האינדקס של הכרכים 13 ו-14.

אנו מודים לגב' סמדר ברק מהאקדמיה ללשון העברית על תשובתה למכתב למערכת שהתפרסם בגליונו הקודם.

יוכבד קלוזנר

אנו מבקשים לתקן מספר טעויות שנפלו, לצערנו, בגיליון הקודם, כרך 14 מס' 3.

1. במדור ביקורת ספרים (ע' 21), ברשימה על הספר "לאה" מאת דוב בערל אלברט יש להוסיף: הספר נתרם על-ידי המחבר לספריות האוניברסיטאות בארץ, לספריית משכן הנשיא, לספריית "יד ושם" ולעיתונים היומיים.

2. המאמר חיפוש בני משפחת לינדנץ מכולל ודהליץ מאת שמואל שמיר:

במדור "בשער" (ע' 1, פסקה 4) מחזכר שם המחבר, וצריך להיות שמואל שמיר ולא כפי שהודפס.

בגוף המאמר, ע' 8 טור ב', במקום "גולדה מאירסון" צריך להיות "גולדה מבוביץ – השם שלפני הנישואין".

התוכנה האיכותית לגניאלוגיה יהודית

- תוכנה גניאלוגית מלאת תכונות
- תדפיסים דו-לשוניים (עברית ולועזית)
- המרת שמות פרטיים עבריים/יידיש מלועזית לעברית
- תדפיסים של יום זכרון ל-20 שנים ויותר
- מבחר מרשים של דוחות ואילנות יוחסין
- מעבר פשוט בין הדורות
- ממיר תאריכים דו-כיווני לועזי-עברי
- סמל מיוחד לסימון קרבנות השואה
- גישה ישירה לאתרים יהודיים גניאלוגיים באינטרנט
- ממשק משתמש ב-5 שפות: עברית, אנגלית, צרפתית, ספרדית ופורטוגזית
- תמיכה טכנית מקומית בארץ ובעולם

ועוד הרבה בדרך...

דורותרי טכנולוגיות בע"מ
DoroTree Technologies Ltd.

הגן הטכנולוגי מנחת

בניין 1/21

ירושלים 96 951

טל' 679 7490 (02)

פקס 679 7470 (02)

☎/🇺🇸 US (212) 656 1959

☎/🇬🇧 UK (0207) 504 8381

☎/🇫🇷 France (01) 5301 4600

info@dorotree.com

להזמנות פנו טלפונית או

בקר אותנו באתר האינטרנט

www.dorotree.com

ההיסטוריה של משפחות טולידאנו יעקב טל טולידאנו

השם *טולידאנו* מציין את עיר מוצאם של בני משפחה זו. האגדה הרווחת בין צאצאי בניה של המשפחה על מקור השם מספרת, כי בעת שיצאו בני המשפחה מהעיר טולידו בזמן גירוש ספרד, אימצו את השם *טולידאנו* (טולידא-לא, בספרדית), כדי לציין את הדרך אשר נדרו ואשר לפיו גזרו על עצמם ועל צאצאיהם לבלי שוב לעולם לעיר זו. אולם אנו יודעים כי זו רק אגדה, ויהודים בשם זה נמצאו בספרד שנים רבות לפני הגירוש. האמת היא כי פירוש השם הוא 'איש טולידו', בשפה הספרדית.

התיעוד

התיעוד הרב ביותר והאמין ביותר שיש לנו על קורות משפחה זו הוא תיעוד הענף של רבי דניאל בן יוסף טולידאנו, בכתב-יד, תעודות וספרים שנכתבו על ידי בני המשפחה ואחרים, בתקופה שבין אמצע המאה ה"ז ועד ימינו. יש גם תיעוד אמין הנמצא בארכיוני ספרד, מאמצע המאה ה"ג ועד לגירוש, המתייחס לאנשים בודדים נושאי השם "טולידאנו", שחיו בחצי האי האיברי.

המשפחה בסלובניקי בין השנים 1492 - 1594

אין ודאות שבני המשפחה הגיעו לסלובניקי בגירוש של שנת 1492. בהחלט יכול להיות שהגיעו לשם לפני כן, אולי כתוצאה מהרדיפות של יהודי ספרד, ובמיוחד יהודי קטלוניה, בשנת 1391, במה שנקרא במקורותינו "הגירוש הקטן". יצחק ש. עמנואל, בספרו *גדולי שלובניקי לדורותם* (עמ' ה) כותב: "כעשרת אלפים ממגורשי ספרד של שנת 1492 באו לשלובניקי. מגורשי ספרד מצאו שם אחידים מבני ארצם שהקדימו לבוא. המגורשים יסדו בשלובניקי עדות קטנות שעמדו ברשות עצמן. הן בנו בתי-כנסת, אשר קראו להם על שם הערים שיצאו משם, והחזיקו במנהגי אבותיהם. לכל עדה הייתה ישיבה, מרבין תורה וחכם, פרנסים, גבאים, בית-דין, חברה-קדישא, וכו'. לעניינים צבוריים חשובים היו מתאספים כל ממוני הקהילות ומתקנים הסכמות לטובת כל יהודי העיר לעשר שנים, הכל כמו שהיו נוהגים בקסטיליה (כהמשך לתקנות ואליאדוליד (Valladolid) משנת 1432). המצב הזה נמשך עד שנת 1680".

המאורעות שאירעו בסלובניקי בתקופה שבין הגעת מגורשי ספרד לעיר זו לבין זמנו של דניאל בן יוסף טולידאנו, ממנו הסתעף אילן רב ענפים, הם אלה: בסתיו של שנת 1509 היה רעש בעיר; בערך בשנת 1510 התיישב בעיר דון שמואל בן דון יצחק אברבאל ולמד תורה בישיבת ר' יוסף פאסי; לפני 1515 ייסד דון יהודה גליה בית-דפוס (בעזרת כלים ואותיות שהובאו מבית-הדפוס של אליעזר טולידאנו מליסבון); בערך בשנת 1526 הגיע שלמה מולכו לביקור; בשנת 1533 הגיע ר' יוסף קארן; בשנת 1559 יסדה דתה גראסיה מנדס (Dona Gracia Mendes) את בית הכנסת "לוויית חן" בשביל האנוסים פליטי פורטוגל (אשר המשיכו להימלט מפורטוגל, וגם מספרד). מדי כמה שנים פרצו בעיר מגפות (1534, 1545, 1546, 1548, 1550, 1553, 1564, 1568, 1569, וכן בשנים 1581, 1591, 1592, 1594), ושריפות (13.7.1545) – מאה נפשות מבני ישראל נהרגו וחמשת אלפים בתים נשרפו, וכן בשנת 1587). בשבת פרשת כי תשא שנת ה'של"ג (27 דצמבר 1572) היה שוב רעש גדול, ובשנים 1577 ו-1588 היה נָכַר אשר הפיל חללים רבים (יצחק ש. עמנואל, *גדולי שלובניקי לדורותם*, עמ' ו, ז, ח). בגלל כל הצרות האלה שהתרגשו על העיר, הדלדלה האוכלוסיה היהודית מאוד, והרבה מיהודי סלובניקי ברחו מהעיר.

כל הידוע לנו הוא כי הרב דניאל בן יוסף טולידאנו נולד בסלובניקי בשנת ש"ל (1570) למשפחה של "מגורשים". אין לנו פרטים על אביו יוסף ולא על אחיו ברוך, אך אנו יודעים מאיזו עיר בקסטיליה (או קטלוניה) באו אבותיו לסלובניקי. ידוע לנו כי שני בניו של הרב דניאל, חיים ויוסף, נולדו אף הם בסלובניקי. אנו יודעים כי בני משפחות טולידאנו שהתגוררו בסלובניקי השתייכו לשלוש קהילות: קהילת קטאלאן, קהילת מוגרביס וקהילת "אורח", שאליה השתייכו כל אלה שלא נרשמו בפנקס הקהילות.

בערך בשנת הולדתו 1570 נחלקה קהילת קטלוניה לשתיים: ק"ק קטאלאן חדש וק"ק קטאלאן ישן. בשנת 1594, בעקבות המגפות והצרות האחרות שהחכרו לעיל, החליט הרב דניאל בן יוסף טולידאנו לעזוב את סלובניקי. הרב הצעיר, בן 24, עם שני ילדיו חיים ויוסף, היגר לפאס (Fes) שבמרוקו והקים שם ישיבה.

ידוע כי משפחות טולידאנו אחרות לא עזבו את סלובניקי. אנו מוצאים את משפחת אהרון בן אברהם טולידאנו שנולד בסלובניקי לפני 1890. הוא היה מורה בתלמוד תורה הגדול בסלובניקי, ובשנת 1935 עלו הוא ואשתו לארץ והתיישבו בתל-אביב. גם שני בניו, חיים ויצחק, ובתו בלה עלו ארצה, עוד לפני הוריהם. חיים היה עסקן ציבורי ועיתונאי, ויצחק, בוגר ארכיטקטורה בטכניון בחיפה, יזם ותכנן את בית הכנסת של יוצאי סלובניקי שברחוב אבן סרוק בתל אביב. היו גם בני משפחה שעקרו לערים וארצות שכנות. אנו מוצאים ברשימת הנספים בשואה בשנת 1943, מהעיר מונאסטיר, היא ביטולה (Bitola) שבמקדוניה, את מנחם בן יוסף טולידאנו, רעייתו מרים וארבעת ילדיהם: יוסף, יעקב, יצחק והבת סונח

(שמחה), את יעקב בן יוסף ורעייתו רחל וארבעת ילדיהם: סול, יוסף, חיים וחנה, ואת שרה אלמנת ב' טולידאנו (השם הפרטי המלא אינו ידוע), וחמשת ילדיה: רחמים, ריינה, וידה, סול ושלמה. כולם ניספו בתאי הגזים בטרבלינקה.

בית העלמין של סלוניקי

בספרו של ד"ר יצחק שמואל עמנואל מצבות שלוניקי יש פרטים על כמה מבני משפחה בשם טולידאנו, שנטמנו בבית העלמין של סלוניקי, ואולי יש קשר ביניהם לבין משפחתו של הרב דניאל. הספר מביא כתובות שנחקקו על מצבות שהיו בבית העלמין של יהודי סלוניקי, לפני שזה נהרס על ידי הנאצים, ועל מגרשו הוקמה האוניברסיטה של סלוניקי. המצבות היו של האנשים הבאים:

1. מצבה מספר 45 - מצבת קברו של יצחק בן שמואל טולידאנו, נפטר בשנת 1526.
2. מצבה מספר 210 - מצבת קברו של משה בן שמואל טולידאנו, נפטר בשנת 1542. הוא היה נראה אחיו של יצחק (מצבה מספר 45), ואביו של הגביר שמואל (מצבה מס' 420). משפחת טולידאנו הייתה שייכת לק"ק מוגרביס וקאטאלאן חדש (ראה תאור בתי הכנסת של מגורשי ספרד ופורטוגל בסלוניקי, בהמשך).
3. מצבה מספר 420 - מצבת קברו של שמואל טולידאנו אשר נפטר בשנת 1605.
- בפנקס ת"ת רשום שבשנת ש"ד (1594) תרם שמואל טולידאנו, תושב קומירג'נה, יוון (Comergina), היום קומוטיני (Komotini), 10.000 אזיס, בתאי שמההכנסה ישלמו שכרו של מורה אחד. באותו זמן בערך חיו הדיין אברהם טולידאנו (מזכר בשנת ש"א - 1591, שו"ת מהרש"ק, ח"ג, דף קו, ב), והגביר יצחק טולידאנו, פרנס תלמוד תורה (שו"ת ש"ח - 1597-1598, ספונות, שם, עמ' מג). ראה מצבה מספר 45.
4. מצבה מספר 793 - מצבת קברו של יצחק טולידאנו, נפטר בשנת 1665.
- שני חכמים בשם זה חיו כמעט באותו זמן, הג"ל ור' יצחק, בעל מצבה מספר 958. בספר זיכרון סלוניקי בעריכת דוד א. רקנטי הוא מוזכר בזה הלשון: "... טולידאנו יצחק החכם השלם, החכר בספר "דגל תורה הרים", תכ"ה - 1665..."
5. מצבה מספר 958 - מצבת קברו של יצחק טולידאנו, נפטר בשנת 1684.

"...משפחתו של ר' יצחק טולידאנו באה מהעיר טולידו והייתה שייכת לק"ק קאטאלאן חדש. אבי אביו היה נראה החכם בשם זה שנפטר בשנת תכ"ה 1665, (מצבה מס' 793), והוא עצמו היה אחד מראשי הישיבות, אשר בין תלמידיו החשובים נמנה ר' יוסף דוד. בשנת תכ"ד כבר היה מן החכמים החשובים שבעיר, וביום ז' תשרי תכ"ד חתם בתור עד, יחד עם ר' חיים שבתי (מצבה מס' 1019) על צוואתו של הגביר יעקב אלשיך. בכתביו השתמש ר' אברהם גאטניו, שכותב עליו "וילימים שעברו ראיתי בכ"י של החכם השלם סו"ה רב ועצום בישל כמהר"י טולידאנו ז"ל במותו הספידו תלמידו, ר' יוסף דוד, בק"ק קאטאלאן חדש ומכנהו "החכם השלם". אשתו נפטרה בירושלים בשנת תע"ו (1716) ובנם, החכם שלמה, נפטר במגיפה בשאלוניקי, ביום כ"ז ניסן תנ"ז (1697)..." (יצחק ש. עמנואל).

בתי הכנסת של מגורשי ספרד ופורטוגל בסלוניקי

גולי ספרד ופורטוגל, בבואם לסלוניקי, בנו בתי כנסת, נוסף לאלו שכבר היו קיימים בעיר זו. בתי הכנסת הראשונים נבנו כבר בסוף המאה הי"ד על ידי מגורשי רדיפות קנ"א - 1391. מגורשי ספרד נהגו להתפלל גם בביה"כ ק"ק מוגרביס, שכבר עמד בעיר עם בואם. מתוך עשרות בתי הכנסת שהיו בסלוניקי ושנחרבו, מכיר כהן רק שלושה שבהם נהגו בני משפחת טולידאנו להתפלל. מתאר אותם א.א. (נראה א.א. אלמליח) ברבעון מורח ומערב, כך ראשון, ירושלים תר"פ (1920). המאמר נכתב לפני מלחמת העולם הראשונה.

1. בית-כנסת ק"ק מוגרביס - נוסד, נראה, על ידי היהודים שבאו לסלוניקי ממדינות ערב, סוריה, ארץ-ישראל וצפון אפריקה, זמן רב לפני בוא המגורשים לסלוניקי. יהודים אלו נטמעו עם אחיהם שהגיעו מגירוש ספרד.
2. בית-כנסת ק"ק קאטאלאן ישן ובית-כנסת ק"ק קאטאלאן חדש - "...תושבי קאטאלוניה הצטיינו תמיד בחכמות ומדעים יותר מכל אחיהם אשר ישבו בשאר מדינות ספרד. הקהילות הנכבדות שבברצלונה... התפארו בכל עת כי מקרבן יצאו אנשי-שם אשר האירו את עיני הגולה... הרדיפות האיומות שבאו על יהודי קאטאלוניה בשנת קנ"א - 1391 הכריחו לבקש מחסה ומפלט... החלוצים האלה היו כמו מראי-דרך ליתר אחיהם הספרדים אשר באו בכל עת לתוגרמה, עד שגורשו כולם מארץ מולדתם בשנת הגרוש הכללי שנת רנ"ב".
3. בית-כנסת ק"ק קשטיליה - נבנה בשנת רנ"ב על ידי מגורשי קשטיליה, שהיו רוב המגורשים מספרד, והם הם שהשפיעו מרוחם וממנהגיהם במידה רבה יותר על יתר בני הגולה. קרוב לשנת ש"ל - 1570, זאת אומרת כשמונים שנה אחרי הגרוש, כבר הייתה התבוללות מוחלטת של כל הקהילות, אשר נטו לקבל את מנהגי יהודי ספרד: "וכמעט נתהפך כל העולם לסדר ספרד, יען כי הם הרבים במלכות הזאת (תוגרמה) ותפלתם צחה ומתוקה".

במרוקו עד תחילת המאה ה-18

המשפחה גדלה והצמיחה ענפים רבים במרוקו, בניה התרכזו בעיקר בעיר מקנאס (Meknes), וענף גדול נוסף התפתח בטנג'יר (Tanger). אולם לקראת אבצע המאה ה-18 נפוצו בני המשפחה בערים רבות אחרות במרוקו ובארצות אחרות. עם הקמת מדינת ישראל עלו רובם לארץ.

הבולטים מבני הענף שחייו במרוקו הם: הרב **יעקב טולידאנו** (מהרי"ט) (1697-1771), שהיה רב ודיין, והנהיג את הקהילה במשך שנים ארוכות בעיר מקנאס. הוא השאיר אחריו חיבורים רבים. **חביב טולידאנו** "החסיד" (נולד 1610 בקירוב ונפטר 1660) היה רב דיין וגיד העדה במקנאס. היו לו מהלכים בחצר המלוכה, והוא חתום על תקנה משנת 1640 אשר את יעילותה חזק על-ידי כך שדאג לפרסום צו מלכותי. **דניאל טולידאנו** (נולד 1606 בקירוב ונפטר 1680) היה רב ודיין ויחד עם בנו יוסף היה יועץ המלך מולאי איסמעיל. היה ידיו וחותנו של הרב יעקב ששפורטש ועזר לו רבות במלחמתו במשיח השקר שבתי צבי. **חביב טולידאנו** (1657-1715) היה רב ודיין במקנאס, והוא כתב את יחס המשפחה הראשון.

נישואים עם בני משפחות מפורסמות

בנות המשפחה נישאו לרבים ממשפחות מפורסמות: בתו של הדיין דניאל טולידאנו (נפטר 1680), נישאה לרב יעקב ששפורטש, הלוחם בתנועת השבתאות. בתו של הרב חיים טולידאנו נישאה לרב אברהם בירדוגו והיא אמו של משה בירדוגו (המשב"י). בנות המשפחה נישאו גם לבני משפחות חסין, משפחתו של הפייטן דוד חסין, וגם לבני משפחת מאיראן, משפחה של רבנים וגידים.

הענף הטנג'ירי

הרב **אהרן בן משה טולידאנו** (1705-1785) היגר, לקראת סוף ימיו, ממקנאס לטנג'יר, הוא ובני ביתו. מענף זה יצאו אינטלקטואלים רבים, עיתונאים, יוצרים וסוחרים בינלאומיים אשר התפזרו באירופה ובאמריקה.

הענף הארצישראלי

באמצע המאה ה-18 עלו משפחות רבות ממקנאס לטבריה. ביניהם האחים שלמה ויהודה, בני הרב יעקב טולידאנו. שלמה היה רב בן 23 והגיע לטבריה בשנת 1858, אחיו יהודה עלה ארבע שנים אחריו, והיה בן 14 בעלותו. שלמה התמנה לבית דין של טבריה, נלחם למען זכויותיהם של העולים מבני עיר מקנאס, ודאג שלא יקופחו בחלוקה של כספי התרומות שנאספו בגולה. בשנת 1876 הוא יצא בשליחות עירו לטבריה כשד"ר לערי מרוקו, ויחד אתו יצא ר' יהודה בירדוגו. הרב שלמה נפטר בדרכו ממחלה, ונקבר בעיר תאזא (Taza) שבצפון-מזרח המדינה. אחיו הצעיר יהודה התמנה לרב ושד"ר בטבריה, ויותר מאוחר הוא הנהיג את העדה הספרדית בטבריה.

בהפרש של שלושה ימים, שָׁכַל כל אחד משני האחים נבד, שנפל במלחמת העצמאות. הרב שלמה שכל את נכדו חיים שנפל בהגנה על ירושלים ביום 6.6.1948. הרב יהודה שכל את נכדו יהודה שנפל בקרב אשדוד, ביום 3.6.1948.

- צאצאיהם של הרבנים שלמה ויהודה תרמו רבות לבניין ארצנו, בכל השטחים, ביניהם:

בשד"רות: הרב שלמה בן יעקב ואחיו הרב יהודה.

ברבנות: הרב שלמה, הרב יהודה ושני בניו, יעקב משה (רימ"ט) וברוך.

בהנהגה ובארטון קהילותיהם בעת הגירוש מהארץ בזמן מלחמת העולם הראשונה, ובדאגה לשובם של המגורשים ארצה לאחר המלחמה, עמלו יעקב משה ואחיו ברוך.

בממשל: הרב יעקב משה היה שר הדתות בממשלתו של בן-גוריון, ושמואל בן ברוך היה יועץ ראש הממשלה לענייני ערבים (1965-1976), וחבר כנסת מטעם סיעת שינוי (1977-1981).

בבנייה של העיר טבריה: הרב שלמה בן יעקב, אחיו הרב יהודה, הרב יעקב משה בן יהודה ואחיו הרב ברוך.

בביטחון: שמואל בן ברוך, שהיה מראשי המוסד למודיעין וביטחון, ושנים מבני האילן שנפלו במלחמת העצמאות - חיים בן יעקב חי שנפל בהגנה על ירושלים, ויהודה, בן זקוניו של הרב ברוך, שנפל בקרב אשדוד.

בעלייה: שמואל בן ברוך היה בין המארגנים של העלייה החשאית ממרוקו.

אילן היוחסין של דניאל טולידאנו מתעדכן באופן קבוע. העדכון האחרון, אפריל 2000, הכולל למעלה מאלף שמות, הותקן במחשב של בית התפוצות וניתן לעיין בו לפי אילן מספר 647.

ספר המשפחה "אילן היחסין של דיאל טולידאגו"
ספר המשפחה בהוצאה ראשונה, רמת-גן, תשנ"ט (פברואר 1999), 310 עמודים, 53 תרשימים של האילן, ועוד שמונה ציורים, מהם חמישה בצבעים. הספר כולל את תולדות חייהם של 722 בני המשפחה, בשבעה עשר דורות רצופים. הספר נתרם למוסדות, וניתן לעיין בו בספריות הבאות:
בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים
ספריית הר הצופים למדעי הרוח והחברה על שם בלומפילד (Bloomfield Library for Humanities and Social Sciences, Mount Scopus) מכון בן-צבי, ירושלים
החברה הגניאלוגית הישראלית, סניף ירושלים
המרכז העולמי למורשת יהודי צפון אפריקה, ירושלים
ספריית שער ציון, בית אריאלה, תל אביב
בית התפוצות, תל אביב
אוניברסיטת בר אילן, רמת גן
ניתן לרכוש את הספר לפי הכתובת: ת"ד 817 רמת גן 52108

יעקב טל-טולדנו נולד בירושלים (1932). הוא חוקר את משפחת טולדנו מישראל, מקנס וטנג'יר, מרוקו, וסלוניקה, יוון.

ביבליוגרפיה

עמנואל, י.ש.: גדולי שלונקי לדורותם, תל-אביב, תרצ"ו.
עמנואל, י.ש.: מצבות שאלונקי, מכון בן-צבי, ירושלים, תשכ"ג 1963.
א.א. (אולי אלמליח): מזרח ומערב, כרך ראשון, ירושלים, תר"פ – 1920.
רקנטי, ד.א., שרך: "זיכרון סלונקי", תל-אביב, תשל"ב – 1972

תורה וגניאלוגיה יהודית

יהודה קלוזנר

1. מבוא

המושג "תורה" מובא כאן במובנו הרחב ביותר, והוא כל מצבור הספרות והכתבים היהודיים. במובנה המצומצם, התורה היא לגבי חלק מאיתנו ספר החוקים שניתן לעם ישראל במעמד הר סיני ובמובן זה היא מחייבת. אחרים מאמינים שזוהי הסאגה הסיפורית של עם ישראל או סיפור מיתולוגי של מאורעות שקרו אי שם בעבר. תהיה האמונה אשר תהיה, חייבים להודות כי זהו ספר החוקים הידוע היחיד, הכולל את גסיבות היווצרותו, את ההיסטוריה של העם ואת שמות האנשים המעורבים ביצירתו, באופן פעיל וכמשקפים מן הצד, למעשה הגניאלוגיה של העם היהודי.
אני מתכוון להראות כי מגמה זו, דהיינו שילוב החוקים עם ההיסטוריה של העם, כפי שהתבטאה בתורה, שימשה כדגם שנשמר בהמשך, בספרות הדתית והרבנית היהודית.
כמו-כן נוכל לציין כאן שאם משהו יכול לעקוב אחר אבותיו ולהגיע אל אחד מחכמי ימי-הביניים, כמו רש"י, המהר"ל מפראג, ה"אור זרוע" וכד', או לאחת המשפחות שיש להן אילן יוחסין, הוא יוכל, ללא קושי, להגיע אל אבותיו עד לתחילת ההיסטוריה.

2. התורה

מספורי התורה אנו יודעים שהיו עשרה דורות מאדם עד נוח (בר' ה' 1-29, דבה"א א' 17-24, שולמן), ועשרה דורות מנוח לאברהם (בר' יא' 10-27, דבה"א א' 7-27, שולמן), לאחר מכן באים הדורות של שני האבות האחרים, יצחק ויעקב, דור השבטים, בני יעקב, בסך הכול עשרים ותלושה דורות, ראה רשימה *1. אלה הם הדורות הראשונים של העם היהודי.
סיפור התורה מסתיים במות משה על סף ארץ ישראל, שעם ישראל עומד לכבוש. מלבד 23 האנשים המוזכרים לעיל, המייצגים דורות, מוזכרים בתורה למעלה מ-300 מבני עם ישראל, המצוינים בשמם או במרומז, ונוסף לכך כ-400 שלא מבני ישראל, שכולם משתתפים בדרך זו או אחרת בתהליך החקיקה. תופעה זו היא ייחודית ואין לה אח בשום ספר חוקים שאנו מכירים. לא רק המחוקקים ועחריהם מוזכרים בו, אלא מסופר על קשת רחבה של משתתפים ושל עומדים מהצד, המעידים כולם על טיב האירועים ועל האווירה בהם. מבנה זה של מסירת האירועים נמצא לא רק בתורה, אלא בכל הספרות היהודית שאחריה, לאורך מאות השנים. נראה שהתורה קבעה בעניין זה דגם, כפי שנראה להלן.

הג'ך - ספרי הנביאים והכתובים - הוא המשך של התורה, והוא עוקב אחר ההיסטוריה של עם ישראל, מיישובו בארץ, דרך תקופת השופטים, המלכים והנביאים, בניית הבית הראשון וחורבנו, גלות בבל והצהרת כורש (538 לפנה"ס), שיבת ציון והתחלת הבנייה של הבית השני. ארבעים אלף יהודים חזרו מבבל בשלושה גלים, בהנהגת זרובבל, עזרא ונחמיה, והם נמנים לפי המשפחות, בציון השמות ופרטים אחרים (הלפרין ב').

אפשר למתח קו ישר, דור אחר דור, מאדם הראשון דרך האבות והמלכים, ואחריהם. כך נמנים עשרה דורות מיהודה עד דוד (רות ד' 18-22, שולמן), ושמונה-עשר דורות מדוד עד יהויכין (דבה"א ג' 1-16, שולמן), ראה רשימה 1, שהוגלה לבבל ע"י נבוכדנאצר. צדקיהו, דודו של יהויכין ואחיו של אליקים, הועלה על כסא המלוכה על-ידי נבוכדנאצר, מלך 11 שנים, ומרד בבבל. כתוצאה מכך הטיל מלך בבל מצור על ירושלים, וחורבן העיר הבית הראשון התרחש בשנת 586 לפנה"ס. כמו בתורה, גם בג'ך מפורטים שמות של אנשים, של משפחות, של מנהיגים ועוזריהם, בני זמנם של האירועים. הג'ך, ובאופן מיוחד ספרי הנביאים, מכיל שמות של כ-1,900 בני ישראל ולמעלה מ-400 שלא מבני ישראל (דבה"ב ל"ו 11-23).

3. התלמוד

בשנת 332 לפנה"ס כבש אלכסנדר הגדול את ארץ ישראל, והעמיד אותה תחת השלטון המקדוני של שושלת התלמיים, ובכך התחילה ההשפעה ההלניסטית בארץ. ההתפתחות המסחרית, התעשייתית והתרבותית שבאה עם השפעה זו חייבו תקנות מינהליות חוקיות, שהיו מבוססות על התקנות שתוקנו על-ידי עזרא ונחמיה, ואחריהם על-ידי אנשי כנסת הגדולה (אבות א' 3-1), לפי חוקי התורה. אנשי כנסת הגדולה קבעו את החוקים התקפות שלפיהם התנהל הממשל בעם, ושימשו גם כבוררים וכשופטים, לפי חוקים אלה. המידע שבידינו על אנשי כנסת הגדולה - מי היו ואיך פעלו - הוא מתעט, והאחרונים הידועים לנו הם שמעון הצדיק ואנטיגנוס איש סוכו. תקופת כנסת הגדולה הסתיימה בשנת 280 לפנה"ס בקירוב.

אחרי תקופת אנשי כנסת הגדולה באה תקופת החוגים (אבות א' 4-12), הקרויה כך על שם חמישה זוגות חכמים: יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים; יהושע בן פרחיה וניתאי הארכלי; יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח; שמעיה ואבטליון; הלל ושמאי. הם היו המנהיגים הרחוביים של העם והדריכו אותו לפי חוקי התורה. בעקבות תקופת החוגים באה תקופת התנאים, שבמשך כ-175 שנים חלשו על התחום החוקתי והשיפוטי במסגרת הממשל העצמי של העם.

לפני חורבן הבית השני הורשה ר' יוחנן בן זכאי, אחד מראשוני התנאים, ע"י מפקד הצבא הרומי אספסיאנוס לצאת עם תלמידיו מירושלים הנצורה ולקבוע את מושבו ביבנה. הוא פיתח שם את הדישבה, ואנו יודעים על חמישה דורות של תנאים (הלפרין ג', ד) עם מאות תלמידיהם: ר' יוחנן בן זכאי ור' שמעון בן גמליאל; ר' אליעזר בן הורקנוס ור' יהושע בן חנניה; ר' ישמעאל בן אלישע ור' עקיבא בן יוסף; ר' מאיר, ר' יהודה בן עלאי, ר' יוסי בן חלפתא ור' שמעון בן יוחאי; ר' יהודה הנשיא. ישיבות היו בצפון (טבריה, עכו, אכזיב), בדרום (ברור-חיל, כפר עזיז) ואף ברמת הגולן (קיסריה) ובעבר הירדן (מידבא), חוץ מירושלים, ששם לא הותר ליהודים להיכנס, ויהודה, שהיתה שוממה וריקה מאוכלוסין. בשנת 135 לספירה, לאחר מרד בר-כוכבא ונפילת ביתר התכנסה הסנהדרין באושא, ומאוחר יותר בציפורי ובטבריה. התנאים אספו בחריצות את כל הדיונים וההחלטות משלוש התקופות (אנשי כנסת הגדולה, החוגים, התנאים) לתוך שישה כרכים - המשנה - שנחתמה בשנת 210 ע"י ר' יהודה הנשיא. המשנה מכילה את יישום החוק בחיי יום-יום, והתאמתו לבעיות המעשיות שהתעוררו עם התפתחות החברה.

התקופה הבאה היתה תקופת האמוראים (הלפרין ג', ד), שעסקו בהסכרת המשנה ובמציאת תשובות והדגמות לאלפי השאלות שהגיעו מכל שכבות העם. הם עסקו גם בשאלות היפותטיות, כולל שאלות הנוגעות לעבודת בית המקדש כאשר ייבנה, וכן בעיות חברה, תרבות וביטחון שעשויות להתעורר עם חידוש הישות המדינית היהודית. חמישה דורות של אמוראים ותלמידיהם חילקו ביניהם את מסכתות המשנה ותרמו את תרומתם בהערות, בהסברים, בפירושים ובדיונים: ר' יהושע בן לוי ור' אושעיה; ר' יוחנן, ר' שמעון בן לקיש ור' אלעזר בן פדת; ר' אמי ור' אסי, ר' חייא בר אבא, ר' אבהו, ר' עלאי, ר' אבא ור' זירא; ר' ירמיה ור' יונה; ר' יוסי ור' מנא. הם החליטו החלטות וקבעו את הדין - ההלכה - בעניינים שהמשנה דמה בהם. עבודה זו הסתיימה ונחתמה בשנת 425 בקירוב, ויחד עם המשנה מהווה את התלמוד, במקרה זה התלמוד הירושלמי.

אחרי הצהרת כורש ושיבת ציון, נשארה יהדות בבל כעין חלל אינטלקטואלי ותרבותי למשך כ-750 שנה, מהגלות ועד לסוף המאה השנייה לספירה, לערך. בכל זאת התקיימה פעילות תרבותית מסוימת במשך השנים הללו, וכדוגמה ניתן להביא את הלל הזקן, שגדל בבבל ועלה לארץ ישראל ללמוד תורה.

הקהילה היהודית בבבל התחילה להתפתח במהירות אחרי חורבן ירושלים, ובמיוחד אחרי נפילת ביתר, והיהודים יוצגו לפני השלטון על-ידי ראש הגולה, שלפי האמונה היה מבית דוד. רב, שעלה מאוחר יותר לארץ ישראל, ייסד את הישיבה בסורא, ויריבו שמואל עמד בראש ישיבת הירושלמי. ישיבות אחרות היו בפומבדיתא שבראשה עמד ר' יהודה, ובמחוזא שבראשה עמד רבא. ידועים לנו שישה דורות של אמוראים בבבל: רב ושמואל; ר' יהודה בן יחזקאל ור' חיסדא; ר' ששת, ר' נחמן בן יעקב, רבה בר נחמני ור' יוסף בו חייא; אבוי ורבא; ר' פפא; ר' אשי. היו להם מאות

תלמידים, כל אחד מהם תרם את תרומתו בדיונים ובפירושים של 63 המסכתות של התלמוד הידוע כ**תלמוד הבבלי**. התלמוד, בעקבות התורה, מזכיר את שמות כל האנשים שהשתתפו ביצירתו, כל המשתתפים בדיונים הרבים, וכל הדמויות באלפי הסיפורים, האגדות והמשלים המפורסמים לאורכו.

אחרי תקופת האמוראים או מוצאים בבבל תקופה קצרה של כ-100 שנה, תקופת הסבוראים, שלימדו והסבירו את התלמוד, ולאחר מכן תקופה של 350 שנה שהיא תקופת הגאונים. הגאונים עמדו בראשי הישיבות, וביניהם ר' יהודאי גאון, ר' סעדיה גאון, ר' שרירא גאון, ר' האי גאון ואחרים.

אחרי חתימת התלמוד הירושלמי, עברה על ארץ ישראל תקופה קשה של רדיפות ופיבוישים (הפרסים), המוסלמים ונשאי הצלב), אך גם באותם ימים קשים נרשמו ותועדו השמות של אלה שהשתתפו בעיצוב ההיסטוריה. רבים מיהודי ארץ ישראל עזבו אותה בחיפושים אחרי מקומות טובים יותר, אבל אחרים חזרו אליה למות בה, או עברו דרכה במסעותיהם. ביניהם הרמב"ן (ר' משה בן נחמן) במאה ה-13, ר' עובדיה מברטנורה במאה ה-16, ר' אברהם אמיגו, ר' שלמה אלגאזי, ר' חזקיה דה סילבה ור' משה אבן חביב במאה ה-17, ר' אברהם בארדו, ר' חיים אבן עטר, ר' יצחק הכהן רפפורט, ר' מנחם-מנדל מפשמישל ור' מנחם מנדל משקלוב ור' משה ריבלין במאה ה-19 ורבים אחרים. פרטים רבים מחייהם נרשמו, כולל בניהם, עיסוקיהם ופעילויותיהם.

קבוצה אחרת של אנשים שפרטי חייהם נרשמו בקפדנות יחד עם כתביהם היו **המקובלים**, חכמי המיסטיקה היהודית, **הפייטנים**, שפיוטיהם נכנסו לסידור התפילה ולמחזור, והקבוצה הידועה **כחסידי אשכנז**. ביניהם היו ר' משה דה ליאון (1240-1305), ר' שמואל החסיד ובנו ר' יהודה החסיד, ר' טודרוס אבולעפיה, ר' יוסף ג'יקטילה, ואחרים. רבים מהם מתו על קידוש השם בזמן הרדיפות.

4. השו"ת

כפי שכבר ציינו, נמשכו החיים היהודיים בכל העולם הידוע בזמן ההוא, מבבל עד ספרד, ומאוחר יותר באירופה המערבית, המרכזית והמזרחית. למרות הרדיפות, הפוגרומים, הגירושים ועלילות הדם שהתרחשו מדי-פעם, המשיכו היהודים בכל מקום ללמוד תלמוד, לקיים דיונים ולברר את הבעיות. קהילות שבהן התקיימו חיים יהודיים אינטנסיביים התפתחו בעיקר בגרמניה (ארץ הריינס), בספרד ובצרפת (פרובנס). לימודי היהדות נמשכו בשני כיוונים עיקריים: **פרשנות** המקרא והתלמוד ו**פסיקה**. רוב תלמידי החכמים עסקו בפרשנות, ואחדים מהרבים היו גם **פוסקים**, רענו על שאלות שהופנו אליהם. שאלות רבות נשאלו ישירות על-ידי אנשים מכל המעמדות, כולל רבנים, והופנו לרבנים שהיו ידועים כחכמי הדור ומוכרים כבעלי סמכות בפירוש ההלכה וכפוסקים. דיוניהם ותשובותיהם נרשמו ואספו, ומהווים את הספרות העצומה של **השאלות ותשובות** – השו"ת. השאלות התשובות נוגעות לענייני פולחן, חיי הקהילה והחברה, כלכלה, מוסר, ואף ענייני-פיללים.

חלק מבעלי השו"ת אספו את הדיונים, מיינו אותם וארגנו את ההלכות לפי נושאים, וכך נוצרו ספרי הפוסקים הגדולים, שביניהם הרמב"ם (ה"ד החזקה), ר' יעקב בן-אשר (בעל הטורים), ר' יוסף קארו (בית-יוסף), ר' יואל סירקיס (הב"ח – בית חדש), ר' מרדכי יופה (הלבושים), ר' דוד הלוי (ה"ט"ז – טורי-זהב).

ספרות ענפה זו חזקת לשניים: **הראשונים** (הלפרץ ה'), ענו על שאלות של רבני צפון-אפריקה המופנות אל גאוני בבל, ושאלות שהגיעו מספרד, מפרובנס ומעמק הריינס, בין השנים 940 וגירוש ספרד ב-1492. **האחרונים** (שביט ושמיר, הלפרץ ו-י"ב) פעלו בתקופה שבה עבר מרכז הכובד של היהדות למרכז אירופה ומשם למזרח אירופה: גרמניה, פולין, ליטא, הונגריה וכו'.

מחשובי הראשונים היו ר' גרשום בן יהודה (מאור הגולה), ר' שלמה בן יצחק (רש"י), ובעלי **התוספות**, שהוסיפו את פירושיהם לפירוש רש"י על התלמוד.

רשימה 2 בסוף מאמר זה מכילה חלק מהראשונים שפעלו בגרמניה, צרפת, פרובנס, ספרד ואיטליה. האחרונים הם כה רבים שניתן לציין רק חלק מהם, והם ניתנים ברשימה 3.

כמו התורה והתלמוד, גם ספרות השו"ת עם עשרות אלפי הפריטים שבה מכילה לא רק את שמות הרבנים שאליהם היו מופנות השאלות, אלא גם של הרבנים שעסקו קודם לכן בנושא, וכן שמות השואלים ובעלי הדין.

מכל הנאמר לעיל צריך להיות ברור כי לאורך כל התקופות של ההיסטוריה היהודית, רישום השמות היה הכלל. נרשמו השמות – ולעיתים קרובות אף תולדותיהם – של הדמויות הראשיות והמשניות, של הכותבים, של המשתתפים בדיונים וכו'.

שמות הרבנים הנזכרים לעיל, שהשתתפו ב"לימוד התורה" לאורך מאות השנים, מתועדים בעבודות רבות. ראוי לציין את הלפרין המכיל למעלה מ-15,000 שמות, דמביצר עם למעלה מ-20,000 שמות ואלפאסי עם למעלה מ-8000 שמות (הלפרין, דמביצר, אלפאסי). אך להתפלא, אם-כך, שחיפוש השורשים הוא כמעט טבוע באופי העם היהודי ומתפתח בצורה כה אינטנסיבית בעת האחרונה. וכן אך להתפלא שאפשר – בוודאי בתיאוריה, אבל לא רק – להגיע עם השורשים אחורה בזמן, דרך הרבנים לרש"י, למשל, ומרש"י לדוד המלך ואף הלאה.

קיימים מספר אילנות יוחסין המובילים, באמינות מוגבלת, אמנם, בקו ישר אל דוד המלך או אל אישיות חשובה אחרת. אילן כזה הוכן, למשל, כדי להראות את השושלת מדוד המלך אל ר' יחיאל לוריא מארפורט. קיימות לפחות שלוש

גירסאות לשושלת זו, של 33, 42, ו-34 דורות, ובכל גירסה פגמים, בעיקר פערים לאורך הקו, ראה רשימה 4. קיימים גם אילנות יוחסין עבור הכוהנים בני אהרן, ועבור הלויים צאצאי קהת בן לוי, וכן קיימים אילנות המגיעים ליוסף, לבנימין, לשמואל הנביא, לעזרא, לחזמיה וכו'.

5. סיכום

ניסיתי להראות עד כמה "התורה" - המורשת היהודית - מעריכה את שמות האנשים ואת חשיבותם לגניאלוגיה היהודית, שלא להזכיר את ההיבטים האחרים שהרבנים והחוקרים עסקו בהם - היבטים אידיאולוגיים, ספרותיים, והיסטוריוגרפיים. פרופסור אהרן דמסקי עסק בחלק מנושאים אלה בהרצאתו בחברה הגניאלוגית הישראלית ב-1992 (דמסקי).

לכסוף עלי לציין כי אילנות יוחסין נבנו גם כדי להבליט את השושלת ואת טוהר המשפחה, בבחינת "קדושים תהיו..." (ויקרא י"ט-2). וכך יש לנו אילנות יוחסין של רש"י, המהרש"ל, המהר"ל מפראג, ה"אור זרוע" ועוד (וומדר, קאצנעלנבוך, איזנר, ליפשיץ וכו').

מספר משפחות מחזיקות אילנות יוחסין המראים את מוצאן מאחת מהמשפחות הנ"ל, מהמלך דוד או מאחד השבטים. וכך, כל מי שיכול למצוא את הדרך לאחת מהמשפחות בעלות יחס אבות כזה - משימה לא בלתי מציאותית - יכול לבנות לעצמו אילן יוחסין ששורשיה בשחר ההיסטוריה.

*ראה כל הרשימות בסוף הנוסח האנגלי של מאמר זה.

ביבליוגרפיה

- איזנער, א"א: תולדות הגאון ר' דוד לידא זללה"ה, ברסלוי 1935
אלפסי, י': החסידות. הוצ' מעריב 1977
דמביצר, ח"ב: כלילת יופי. קראקא 1883, הוצ' ניו-יורק 1968
דמסקי, א': "להבנת רשימות היחס שבתנ"ך". שרשרת הדורות כרך ו' מס' 3, 1992
הלפרין, ר': אטלס עץ חיים כרכים א'-י"ב הוצ' הקדש רוח יעקב 1985-1980
וומדר, מ': אלף מרגליות. הוצ' המכון להבצחת יהדות גליציה 1993
ליפשיץ, אי"ל: אבות עטרה לבנים. ורשה תרפ"ז (1927)
קאצנעלנבוך, י"מ: חבל הכסף. מוינעשטער פאבלישינג קאמפ. 1937
שביט, ש': וא' שמיר: קורות עם ישראל, הוצ' מסדה 1985
שולמן, א': סדר הקורות בתנ"ך. הוצ' משרד הביטחון 1989

יהודה קלזנר הוא מהנדס בניין עם *Ce, BSc, MSc* מהטכניון, חיפה, ו-*PhD* מאוניב' פרינסטון. הוא שימש כפרופסור להנדסה אזרחית באוניב' ויין בדטרויט ובמכון לחקר הנגב, ומשנת 1970 שימש כמהנדס בניין בכיר ויועץ בשטח התמחות: מבנים תעשייתיים, ביסוס והנדסת קרקע. הוא פרסם מספר רב של מאמרים מקצועיים וספר על מיכניקת הרצף של קרקעות. ב-1982 התחיל להתעניין במחקר גניאלוגי ומסד הנתונים שלו מכיל מספר משפחות שהוא חוקר. דואר אלקטרוני: yklaus@macam.ac.il טלפון: 07-6423625

מסע לפולין:

רשמים אישיים מחוז'וב (Chorzow) ומצאנו (Nowy Sacz)

מרים שרון
מתורגם מאנגלית

מסענו לפולין נמשך רק 9 ימים, אבל בדמה היה לי כי מעולם לא עזבנו אותה. נולדתי ב-1934 בחוז'וב, מחוז קטוביץ, הילדה השניה במשפחה יהודית אמידה. אבי, יחיאל (שפרינגר) אנגלהארט ואמי פייגה (ניכטבורגר) יפה נולדו ונישאו בבובי זאץ (צאנו), ועזבו אותה ב-1930. הם ביקשו לחיות חיים יותר חילוניים, בניגוד לאורח החיים האורתודוקסי הקפדני במשפחתם. כאשר הצבא הגרמני פלש לפולין באחד בספטמבר 1939, בילינו את חופשת הקיץ שלנו באזור כפרי סמוך לחוז'וב, יחד

עם בני משפחה אחרים. נמלטו במשפחה לכיוון הגבול הרוסי ולא חזרו לחזו'וב מאז. בזמן הבריחה הופצצה פולין על ידי הגרמנים, ואני זוכרת את המסע האיום ההוא, כילדה מפוחדת ומבוטלת בת חמש, דרך הערים הבודות. הגענו לזלוצ'וב (Zloczow) עיירה סמוכה לגבול הרוסי. על-פי ההסכם בין גרמניה ורוסיה ב-1940 נקבעו גבולות חדשים והמקום שחייתי בו עבר לשליטה רוסי, ובאזרחים פולניים הוגלינו למחנות עבודה רוסיים בסיביר. בעקבות הסכם נוסף שוחררנו מהמחנה ב-1942, ועברנו ל-Samarkand (אוזבקיסטן), ושם נשארנו עד לסוף המלחמה. אחרי המלחמה חזרנו לפולין, ושם נדע לנו על כל הזוועות שעשו הנאצים ליהדות פולין. כל משפחתנו, משני הצדדים, נספתה, וכל רכושנו אבד. קשה מאוד להאר את פולין של 1945. זה היה מקום מקולל ושומם – מקום של מוות. לאחר זמן לא רב עזבנו את פולין והיגרנו לברזיל, שם היו לאמי קרובי משפחה. ב-1965 עליתי ארצה, ומאז אני חיה בירושלים עם בעלי אליעזר ושלושת ילדי.

בחזרה ל-Chorzow (חזו'וב)

שישים שנה יותר מאוחר, מלווה על ידי בעלי אליעזר וחבריי דני ופועה פלקס, חזרתי לחזו'וב, בחיפוש אחרי חוטים כלשהם שיובילו אותי חזרה אל ילדותי. חזו'וב, עם אוכלוסייה של 120,000 תושבים, נמצאת באזור התעשייתי של סילזיה עלית (Upper Silesia). זוהי עיר עתיקה, שאוחדה עם העיר הגרמנית קניגסהוטה (Koeningshutte). הנוכחות היהודית בעיר מתועדת מאז 1829, כולל קיום בית-כנסת שנבנה ב-1865. לפני מלחמת העולם השנייה התגוררו בחזו'וב כ-4,000 יהודים. כאשר הגרמנים נכנסו לעיר בספטמבר 1939, התחיל טרור אנטי-יהודי וכל התושבים היהודים נצטוו לעזוב. חזו'וב היתה אחת הערים הראשונות בפולין שהוכרזה "יודנפריי" (נקייה מיהודים). הקהילה היהודית לא שוקמה אחרי המלחמה.

הודות למאמצי אמי ואחותי ריבה, אני שולטת היטב בשפה הפולנית.

דבר לא השתנה בחזו'וב מאז שעזבנו. שמות הרחובות והמספרים נשארו כמו שהיו. לא היה קשה למצוא את הכתובת המדויקת ואת הבניין שגילתי בו וגילתי עד לגיל חמש. נכנסנו לבניין ועלינו במדרגות העץ הרעועות. הגענו לכניסה - מסגרת עץ מגולפת עם חלון זכוכית מקושט בוילונות תחרה לבנים. צלצלנו בפעמון. האשה הפולנית שפתחה לנו את הדלת נתנה לנו להיכנס ולהתבונן בדירה. זה היה רגע מפליא. עברתי שישים שנה לאחור במנהרת הזמן, ויכולתי ממש לראות את המקום, במסגרת תסריט שונה לחלוטין. כמו בהבזקים, עברו במוחי קטעים מילדותי. ראיתי בברור את דמותה של סבתי מלציה עומדת לפני שולחן מכוסה במפה לבנה, מברכת על נרות השבת. זה היה מבט חטוף לתוך העבר - הסתכלות חטופה לתוך עולם נשכח. פני האשה הפולנית החזירו אותי למציאות. הגיע זמן ללכת. ירדנו במהירות במדרגות העץ, ועזבנו את הבית ואת העיר. היתה לי ההרגשה שקרן אור אחת חדרה לתוך חלק מחיי שהיה אפל עד אז, ואיפשרה לי להבחין בתמונה, שעד אז היתה מורכבת מזכרונות קלושים בלבד. המשכתי במסע, וחיפשתי קשרים נוספים אל העבר. עלינו על הדרך ל-Nowy Sacz (צאנו), העיירה שבה חיזו הוריי ואבותיי.

צאנו

צאנו היא עיר עתיקה (82,000 תושבים) במחוז קראקוב. העיר נוסדה במאה ה-13 והיא ממוקמת בעמק יפה בין שני נהרות: הדונאיץ (Dunajec) והקאמיניצה (Kamienica). נוכחות היהודים בעיר זו מתועדת מהמאה ה-15. במשך מאות שנים חיו שם יחזי יהודים ופולנים, על אף השוני בדתם ובתרבותם.

במחצית הראשונה של המאה ה-19 נוסדה שושלת "חסידות צאנו", בהנהגתו של הרב המפורסם חיים הלברשטאם. היו בה כ-20 בתי כנסת, מלבד בית הכנסת הגדול, שכיום הוא בית הכנסת היחיד. בשנים 1908-1913 נבנה אף בית חולים יהודי, בחסותו של הקיסר פרנץ יחף הראשון. ככל שאני יודעת, משפחתי משני הצדדים מקורה בעיר זו, מתחילת המאה ה-20 ואפילו מוקדם יותר.

אמי פייגה יפה (1906-1960) היתה הילד השמיני במשפחה של 10 ילדים. הוריה היו ריבה יפה (1873-1920) ואהרון ניכטבורגר (1911-1969), שהיה שוחט בצאנו. אחי אמי עזבו ברובם את המקום בין שתי מלחמות העולם, בתקווה למצוא פרנסה במקומות אחרים, כי העוני היה בלתי נסבל. רק שניים נשארו בצאנו: חנה-קייילה ומאיר.

אבי, יחיאל אנגלהארט (1902-1988), היה הילד השלישי במשפחה של 8 ילדים. הוריו הם אלישע ספרינגר ומלציה אנגלהארט (1870-1940?).

הגענו לעיר צאנו בערב במטרה להישאר ללון באחד ממלונותיה הרבים. ערכנו סיור ברובע היהודי, הנמצא בקרבת הכיכר המרכזית. העיר שומרת את אופייה העתיק, עם אתריה הרבים מימי הביניים.

למחרת בבוקר איתרנו ללא קושי את בית הכנסת הגדול, שנבנה במחצית הראשונה של המאה ה-18 וממוקם ברחוב ברקו יוסלביץ. מאז 1982 משמש הבניין כמוזיאון המחוזי לאמנות והיסטוריה של פולין. באולם הכניסה יש תערוכה קטנה של ידאיקה, וכן תמונות המתארות את חיי היהודים בעיר מאז המאה ה-15.

אוצרת המוזיאון, הגברת אלביטיה דלוג'ה, היתה המדריכה שלנו והסבירה את ההיסטוריה של יהודי העיר, כולל תקופת הכיבוש הגרמני. היא סיפרה לנו כי רוב יהודי צאנו, לאחר שרוכזו והועברו לגיטו, נרצחו בבית העלמין היהודי במאי 1940. אלה שנשארו נשלחו ב-1942 למחנה הריכוז בלז'ץ (Belzec) באזור לובלין, בשלושה משלוחים. אף כי

דיעותיה בנושא רחבות, המלים אינן מספיקות כדי לתאר את הזוועות של מכונת המוות הנאצית, שחיסלה יותר מ-90% מהקהילה.

הליכה של חמש דקות הביאה אותנו לבית העלמין היהודי העתיק. נמצאת שם אנדרטה שהוקמה על-ידי ארגון יהודי צאנו לזכר 25,000 יהודים מצאנו ומהסביבה שנרצחו בין השנים 1939-1945.

בתפילה חרשית בירכתי את סבתי מלציה ואת האחרים מבני משפחתי הרחבה, שנהרגו ונקברו בקבר אחים בבית העלמין העתיק הזה, בעיר אבותיהם – צאנו.

ביקרנו גם בערים ובעיירות אחרות בפולין, שהתקיימו בהן לפני קהילות יהודיות. בכל מקום, חיפשנו סמוך לכיכר בתי כנסת, שברוב המקרים משמשים היום כספריות, מוזיאונים, משרדים וכדומה. בכלל אחד מבתי הכנסת האלה חרותה על הקיר הקדמי כתובת, בעברית-יידיש-פולנית, מזכיר את אחרון לחיי היהודים שם.

כיום, רחובות פולין ריקים מיהודים. דממה עוטפת את אלפי הסיפורים שלא סופרו, על בני אדם שנעלמו ועקבותיהם נעלמו עימם. געגועים עמוקים מורגשים בכל מקום, געגועים לעולם היהודי שאבד לנצח.

ביבליוגרפיה

Dlugosz, Elzbieta. *Zydzi in Nowym Saczu (Jews in Nowy Sacz)*. Nowy Sacz, Poland. District Museum in Nowy Sacz. 1998 24p.

Dydynski, Krzysztof. Poland. Melbourne. Lonely Planet. 1999. 3rd ed.

Encyclopaedia Judaica. Jerusalem. Keter, 1972. Vol. 5, p.489 & Vol.12, p. 1245.

מרים שרון יצאה לא מכבר לגימלאות, כביו-כימאית במרכז הרפואי שערי צדק. כיום היא סטודנטית במחלקה לשפות יהודיות באוניברסיטה העברית בירושלים בהר הצופים. היא שולטת בפרטוגלית, יידיש, לדינו, עברית, פולנית, אנגלית, צרפתית וגרמנית.

דואר אלקטרוני: miryamsh@inter.net.il

תפילה בלבי

שיחררתי מן הערמה
את הצמח הבהירה,
ואת הנעל האדומה
מן הערמה השניה.
שיחררתי בן רגע
גוף של ילדה
בפרוץ הפריחה.
היא באה לקראתי
על רגליה הדקיקות
ובעיניה הבורקות
אותתה לי דבר-מה;
ונעלמה;
כטיפת טל לאור החמה,
התמזגה עם האדמה
הארורה של אושוויץ.
עמדתי שם דום,
תפילה בלבי,
גאלתי אותה
במותה השני.

מרים שרון

אושויץ, 25.04.2000

כ' ניסן תש"ס

פרשת ילדי פינאלי, וגם זיכרונות

מרים לבא

זהו סיפור, וכמו כל סיפור, הוא לעתים עצוב, ולעתים שמח. וכך הוא מתחיל: ויגה, אוסטריה, שנת 1938, אחרי הסיפוח ל"ממלכה השלישית", ואני ילדה בת שמתנה. אני זוכרת כיצד, לפתע, השתנו חיינו. הוזהרתי שלא לבקר יותר בבית חברתי-שכנתי, גרדה, בעלת הצמות הבלונדיניות, כי אין היא יהודיה. הלימודים בבית-ספר היהודי ברחוב קסטלץ (Kasteletzgasse) ליד גן אָאָא הופסקו. גם היום זהו בית-ספר יהודי, מכיתות גן ילדים עד כיתות בית-ספר תיכון. זה היה גם מקום הריכוז של יהדות ויגה, טרם גרשה מזרחה, אל האבדון. יעיד על כך שלט הקבוע היום בקיר בית-הספר.

בסתיו 1997 ביקרתי שם. שוטטתי במסדרונותיו ושוחחתי עם המנהלת הנוצרית, שסיפרה לי כי רוב המורים בבית-הספר אינם יהודים. לדעתה, יש מעט מאוד מורים יהודים טובים, ועלותם של המורים הנשלחים מן הארץ גבוהה מדי, כי הם באים עם בני משפחותיהם. לאחר מכן הצטלמתי ליד השלט שהוזכר קודם. זה המקום שממנו גרש גם דודי ריכרד פינאלי, מזרחה. גורש - ולא חזר.

זכור לי כיצד היינו, הורי, אחי, דודיי, דודותיי ובני-דודיי מבלים כולנו יחד את חודשי הקיץ באחד הכפרים, כדי להוציא את הילדים מן העיר אל חיק הטבע. ומסיבות ימי ההולדת, ולילות הסדר הארוכים מאוד. בביתנו קראו בהגדה פעמיים: סבי קרא בגרמנית, ואבי - בעברית.

זכור לי כיצד, באותה שנה, התייצבה מדי פעם המשפחה המורחבת בתחנת הרכבת, כדי להיפרד מאחת מחוליותיה - חוליה בת-מזל, אשר זכתה באישור בניסה לארץ כלשהי. כך הצליחו שתי אחיות של אימי ומשפחותיהן להגר לבני-זילנד. אחיה הבכור של אימי, ריכרד, ניספה במחנה השמדה באיסביצה אשר במזרח פולין, ואשתו ובנותיו מצאו מקלט באנגליה. משפחתי, משפחת רחנר, זכתה לעלות לארץ-ישראל בפברואר 1939.

האח הצעיר של אימי, פריץ, שהיה רופא, ואשתו, אני לבית שוורץ, ניסו את מזלם בצ'כיה, וכשהיא נכבשה על-ידי כוחות הציר נמלטו לגרנובל שבצרפת והשתקפו שם. במשך הזמן רכשו אני ופריץ יחידים מבין בני הקהילה היהודית המקומית. ב-1941 נולד בנם רוברט פינאלי, וב-1942 נולד ג'רלד.

בראשית שנת 1944 הוזהרו אני ופריץ על-ידי מכרים כי השלטונות הגרמניים החליטו לשלוח את יהודי גרנובל למחנות. הם לא הספיקו להימלט או להיחבא. פריץ נאסר בלכתו ברחוב, ואני, שעות אחדות לאחר מכן, בדירתם. הם היו באחד המשלוחים האחרונים אשר יצאו ב-3 ברס 1944 ממחנה דרנסי מצרפת לאושוויץ, ולא זכו לשרוד.

ימים ספורים לפני מאסרם, בהיות הקרקע בתערת תחת רגליהם, העבירו פריץ ואני לאחת משכנותיהם את רוברט בן השנתיים וחצי ואת ג'רלד בן השנה וחצי. יחד עם הילדים נמסר לאותה שכנה תיק עור, שהכיל חלק מעזרי הרפואה של דודי, תכשיטים, תמונות, מסמכים, וכתובותיהן של שלוש אחיותיו של פריץ: של דודותיי גרטה פישל ולוזה רוטבאום בניו-זילנד, ושל אימי ואבי, יהודית ומשה רחנר, בגדרה. צורף גם מכתב, ובו בקשה שבמקרה ויאונה להם הרע מכול, ליצור, עם תום המלחמה, קשר עם דודותיי בניו-זילנד ולהחזיר את הילדים, שנימולו בהיוולדם, לחיק משפחתם.

השכנה המסורה התקשתה לכלכל את הילדים לאורך זמן, וביקשה את נדירות המסדר "נוטרה-דם דה סיון" להחביאם. הן ניאוות, אך חרדו שמא שני התינוקות, צעירים בהרבה משאר הילדים אשר למדו במוסד החינוכי של המסדר, יעוררו את תשומת לב ה"אָס אָס", והעבירו אותם לפעוטון העירוני הקתולי של גרנובל.

עם סיומו של יום נאספו רוב הפעוטות על ידי הוריהם אל ביתם. לשבעה ילדים, ביניהם רוברט וג'רלד, לא היה בית. מנהלת הפעוטון, העלמה בריץ, אשר גרה בבית צמוד לפעוטון, דאגה לכך שעובדת משק ביתה תעביר את שבעת הילדים האלה אל מגוריה הפרטיים. העלמה בריץ, קתולית אדוקה מאוד, הייתה רווקה, ובעלת קשרים אמיצים עם ראש עיריית גרנובל ועם הכמורה המקומית, על כל דרגותיה. כל שבעת הילדים חשבו והרגישו שבייתה הוא גם ביתם.

מיד עם תום המלחמה, בשנת 1945, פנתה דודתי גרטה פישל אל עיריית גרנובל, ושאלה לשלום פריץ, אני, רוברט וג'רלד. ראש העיר דיווח במכתב חוזר על גורל ההורים, והוסיף כי הילדים בידיים טובות, ואין צורך לדאוג להם. דודתי ניסתה בדרכים שונות, גם באמצעות הצלב האדום, להעביר לרשותה את הילדים, אך נתקלה בסירוב מוחלט של העלמה בריץ, שאמרה כי הילדים קוראים לה בשם "אימא", שהם קטנים וחולים, ואין להעלות על הדעת אפשרות של נסיעה לבניו-זילנד, גם אם יבואו לקחתם. העלמה בריץ הוסיפה ותירצה את אי-החזרת הילדים בתירוצים שונים ומשונים, עד שנת 1948. באותה שנה הטבילה את רוברט וג'רלד לבצרות.

עתה ביקשה דודתי גרטה פישל את עזרת הורי במלוי צוואת דודי פריץ ודודתי אני: להטות שכס ולעזור בהצלת הילדים ובהחזרתם לחיק המשפחה הביולוגית והיהדות. הורי נתמו למשימה בלב חפץ, אך התנו תנאי: כאשר יצליחו לחלץ את הילדים, יחיו אלה את חייהם בחיק משפחתו בגדרה, ולא בניו-זילנד.

בשלב זה הצטרף לאמאצ'י ההצלה המהבדס משה קלר, גם הוא תושב גרנובל. למזלו, נחסך ממנו ומאשתו גוסטה גורלם של אני ופריץ. לא פעם חשב, כאשר שיחק עם ילדיו, שהיו בני גילם של רוברט וג'רלד, מה עלול היה לעלות בגורלם. מחשבות אלה דירבנו אותו לעזור למשפחת פינאלי.

בשיתוף פעולה עם הורי, אשר הגיש ב-1951 לצרפת, ניסה מר קלר לשכנע את העלמה ברך לוותר על הילדים. היא המשיכה להתעקש, טענה כי הצילה את חייהם, היא אימם, הם קתולים, ואין היא מתכוונת להיפרד מהם. אימי, אשר התייצבה באחד הימים ליד פתח הפנטון וביקשה לפגוש את אחייניה, גורשה משם בבושת פנים על-ידי המשטרה, לאחר עמדה של שעות אחדות לשווא. המשטרה התעקה על-ידי העלמה ברך.

לא היה מנוס מפנייה לערכאות. התביעה הוגשה לבית-המשפט על-ידי עורך הדין הצרפתי המפורסם מר גארסון, ששוכנע בצדקת דרישת המשפחה, אחרי שיהות ארוכות עם מר קלר. לאחר משפטים חוזרים ונשנים ואין סוף ערעורים, קבע בית המשפט ב-1951 שעל העלמה ברך להחזיר את הילדים למשפחתם הביולוגית.

עכשיו החל מחול שדים רציני. צרפת כולה התחלקה לשני מחנות. האחד - התומכים בכנסייה האומרת "פעם קתולי (בגלל ההטבלה) תמיד קתולי", ועל הילדים להישאר בחיקה. מחנה זה זכה לעידודו של הסופר פראנסואה מוריאק, אשר פרסם מאמר, בו תהה "איזו ברית תכריע את הכף: זו של הילדים עם אבותיהם אשר הועלו באש, או זו שהם כרתו עם בן-דוד אשר הועלה על הצלב למענם, ואשר סמלו נחרט בהם, ומאז הוטבלו הוא מכירם בשם הפרטי". אנשי המחנה השני תמכו בחוק המדינה, וטענו כי אין לכנסייה רשות להפך פסק-דין של בית המשפט העליון.

היו גם מחלוקות בנושא הקשור למוסר. השאלה שהתעוררה הייתה: מה קובע - קשר הדם, או טובתם של הילדים אשר הורגלו לסביבה מסוימת, וכנראה מרגישים בה בנח. האח הבכור, רוברט, היה כבר פרוץ כהונה באותה עת, ושימש כנער עוזר לכומר. היום רוברט בטוח שלו בשאר במסגרת ההיא היה עושה בגדי כמורה.

אפילו בקהילה היהודית היו חילוקי דעות: מספר לא מבוטל של בני הקהילה חששו כי שוב, כמו בימי משפט דרייפוס, תגבר האנטישמיות, והביעו רגשות חרדה. היסטוריונים וחוקרים שעקבו אחרי האירועים, כתבו אחרי שנים שמאז פרשת דרייפוס לא רגשה דעת הקהל בצרפת כפי שרגשה בימי "פרשת ילדי פינאלי".

אך העלמה ברך לא התכוונה לציית לחוק. בהיותה קתולית אדוקה מאוד, הייתה משוכנעת שהיא חייבת להציל, כלשונה, את הילדים. היא פעלה מהר. בעזרת אחותה וידידים כמרים מהכנסייה של גרינובל, הוברחו הילדים לשוויצריה בשמות בדויים, אך הוחזרו משם עם גילוי זהותם. כאשר הוריי ומשה קלר באו לקבלם, הם נעלמו שוב, הפעם בעזרת כמרים זוטרים שהעזו להפך את הוראת האפיפיור פיוס ה-12, אשר דרש לציית לחוק האזרחי. הם הוברחו בלילה חורפי קפוא ומושלג מעבר להרי הפירנאים אל ארץ הבאסקים. הם הופרדו וכל אחד נשלח לכפר אחר. בשלב מסוים הופצה גם הדיעה השקרית, כי ג'רלד חלה ומת. רוברט היה באותה עת בן 11, וג'רלד בן 10.

המפנה חל כאשר התברר לשלטונות הכנסייה כי אין מנוס מפני העמדה למשפט באשמת אי ציות לפסיקות בית המשפט העליון הצרפתי, משפט שבו ידם בוחאי תהיה על התחתונה. בשלב זה, מרס 1953, הייתה הקרקע מוכנה לחתימת הסכם סודי בין הוריי לבין הכנסייה. בהסכם זה התחייבה הכנסייה לדאוג להחזרת הילדים, אם הוריי יסכימו לבטל את עתירתם לבית המשפט העליון. ההסכם אכן נחתם.

עברו עוד כמה חודשים עד אשר הבינו הכמרים שהבריחו את האחים, ושוב בהתערבותו של האפיפיור, כי אין בפניהם ברירה, וכי ועליהם לוותר לתמיד על רוברט וג'רלד. העלמה ברך ושני כמרים נשפטו, נמצאו אשמים בחטיפת הילדים ונכלאו, כל אחד לפרק זמן שונה.

ב-26 ביוני 1953 נמסרו הילדים לממשלת ספרד, והובאו אל גבול ספרד-צרפת. חודש מאוחר יותר, ב-26 ביולי, בחשאי מוטוס אל-על משדה התעופה של פאריס לתל-אביב, כאשר הוא נושא עמו את הוריי ואת בני-דודי, רוברט וג'רלד. חברת אל-על תרמה את כרטיסי הטיסה.

אני חושבת שכל ארץ-ישראל חגגה איתנו בבוא הילדים הביתה. בגדרה עמדו כל ילדי בית-הספר לאורך הרחובות וקיבלו אותם עם זרי פרחים. והמתנות - לא היה גבול למתנות: שולחן פינג-פונג, גדנדה בעלת שני מושבים לגינה, אופניים - מה לא. והביקורים - עיתונאים מארצות רבות, השר משה שרת עם אשתו ציפורה, השר משה קול, והוריי ובני-דודי בבית הנשיא.

הקליטה לא הייתה קלה. במשפחתנו רק אבא ידע צרפתית. בעצת הפסיכולוגים המצוינים של עליית הנוער, שאני חייבת להזכיר פה, קלמן בנימיני ז"ל, ויבל"א פרופ' ראובן פויררשטיין, חתן פרס ישראל, אשר עזרו, יעצו ותמכו ללא גבול, בילו שני האחים את השבועות הראשונים בארץ בקיבוץ נוה-אילן, שחבריו היו יוצאי צרפת. לפחות בן משפחה אחד התלווה עליהם בתקופת שהותם בקיבוץ. כמו כן הצטרפה עובדת סוציאלית, גבי, שנשלחה מטעם הקהילה היהודית בפריס, וששהתה עימם מיום הגיעם מספרד.

ההזמנה הבאה הגיעה מקיבוץ עין-הנצי"ב, המשתייך לפתל-המזרחי, שגם חבריו דוברי צרפתית. לאחד החברים בקיבוץ, ז'אק שמואל, היה רעיון טוב מאוד: הוא סבר שמאחר שהילדים הגיעו מרקע דתי, קתולי אמנם, אך דתי, תקשה עליהם האווירה המסורתית-חילונית אשר שררה בביתנו. "אולי אתם רוצים לבלות את חג הסוכות השמח והמשופע במנהגים פולקלוריסטיים יחד עימנו בקיבוץ?" שאל ז'אק שמואל, שלימים היה לחבר טוב של המשפחה, בשם הקיבוץ כולו. בעצת הפסיכולוגים התקבלה ההזמנה ברצון, ובסוכות נסעו כולנו לעין-הנצי"ב. בחג, בבית-הכנסת, שלף ג'רלד את מצלמתו, גם היא מתנה, וביקש להנציח את מהלך התפילה. אחד החברים העיר לו כי אסור לצלם ביום חג. התשובה לא איחרה לבוא: "אני עוד נוצרי..."

מאז נקלטו רוברט וג'רלד במשפחתנו, בעם היהודי, ובישראל. שניהם הקימו משפחות. ילדיהם גדלו והיו לאנשים

מבוגרים, ומדוך אנשים מבוגרים – פנו איש לדרכו. רוברט ואן פינאלי חיים היום בבאר-שבע. רוברט, כאביו, הוא רופא בכיר בבי"ח סורוקה. ג'רלד, שמקפיד להציג את עצמו מאז בואו כ"גדי", הוא רב-סרן במיל' וגימלאי של בזק, ומתגורר עם אשתו אילנה בקריית-מוצקין, לאחר שנות חיים רבות בקריית-חיים.

אתרית דבר

בשנת 1984 רכש קצין או"ם צרפתי בית בעיר גרנובל. במרתף הבית, שהיה בעבר הפעוטון של העירייה, הוא מצא ארגו עץ ישן. הארגו הכיל תמונות ומסמכים של משפחת פינאלי, שנלקחו-נגנבו על-ידי העלמה ברין מדירת משפחת פינאלי, כאשר נודע כי אפסו סיכויי פריץ ואני לשוב אל ביתם. בעל הבית החדש העביר את הארגו לידידו גי (Guy), אשר שירת בנקודת הגבול נקורה בלבנון.

באחד הימים צלצל גי בפעמון ביתו של ג'רלד בקריית-חיים, והמוזחה בידיו. ג'רלד וגי, בראותם איש את רעהו, בדהמו לרגע, ואחר-כך התחבקו בהתרגשות רבה. גי, כרוברט וג'רלד, היה ממוצא יהודי, ומצא גם הוא מקלט בפעוטון העירוני-קתולי בגרנובל.

לימים היו התמונות ממוזחה העץ לזכר רב בעת גילוי ענף המשפחה שחי בהונגריה, שעד 1997 לא ידעו על קיומו.

פגישתם הראשונה של האחים פינאלי עם דודתם גב' רחנר מגדרה

סיפור קצר מטילדה טג'ר

בין עשרות המכתבים המגיעים יום יום אלי בדואר אלקטרוני, אני נתקלת בכל מיני סיפורים מחרים וביניהם הסיפור המפתיע הבא. מטעמי צבעת הפרט אינני נוקטת בשמות. פנה אלי איש וביקש מידע על שם משפחה ממרוקו. עד אז מעולם לא שמעתי על השם הזה שאף לא נמצא במקורות המידע הרגילים כגון ספרו של אברהם לארדו על שמות יהודי מרוקו ו-"מלכי רבנן" מאת יוסף בן-נאיים (מילון ביוגרפי של רבנים ילידי מרוקו) ועוד. אם כן עייתי כי לא הצלחתי לאתר שום פרט על השם הדרש. למחרת חיפשתי פרט בספרו של יוסף טולידאנו על תולדות משפחות צפון אפריקה ופתאום הופתעתי לקרוא השם שהאיש שאל עליו, אומנם בכתיב שונה במקצת ובלתי צפוי. תרגמתי את כל הכתוב ושלחתי מיד את כל הפרטים שהיו בידי. תשובתו של האיש הדהימה אותי. לאחר שהודה בנימוס רב, הוא הוסיף שהוא נולד באיטליה לאב יהודי ולאם שהמירה את דתה לדת הקתולית. סבתו, אם אמו, היתה יהודיה והשם שהוא חיפש הוא שמה של אותה סבתא. בעודו ילד ומעט לפני מלחמת העולם השנייה הוא עזב את צרפת והיגר לארה"ב. לבסוף האיש ציין כי הוא בישופ אפיסקופלי אנגליקני בדימוס.... הוא בודאי איננו יודע שהוא למעשה בישופ... יהודי... ויהודי עם סיפור ככל יהודי.

רשימות נוסעים ומסמכים אחרים בעלי ערך גניאלוגי הנמצאים במשרד ההגירה ההיסטורי (Historic Immigration Office) בהמבורג אליזבת סרוקה סיכום הרצאה - מתורגם מאנגלית

רשימת הימצאים מהמבורג 1850-1934. לגבי השנים 1850 עד 1934, חוץ מיוצאים מן הכלל מעטים, רשימות הנוסעים שיצאו מנמל המבורג הן שלמות. רשימות אלה הן החומר העיקרי המשמש במחקר. יומני ההפלגות המקוריים נמצאים עדיין בארכיון הממלכתי של המבורג, ב-555 כרכי פוליו גדולים. קיימות 203 רשימות נפרדות הנוגעות לנוסעים אלה, ואני קוראת להן **רשימות מפתח (אינדקס)**.

רשימות 1850-1954. רשימות ההפלגות מהשנים 1850 עד 1854 מסודרות לפי סדר אלפבית של שמות המשפחה של הנוסעים, וגם לפי תאריכי ההפלגה של האוניות. מאחר שרשימות אלה כבר מהוות מפתח, לא היה צורך לערוך מפתח נוסף.

רשימות 1854-1910. מ-1854 עד 1910, הרשימות מחולקות לשתי סדרות נפרדות. סדרה אחת כוללת את ההפלגות הישירות לארצות השונות, וסדרה שנייה הפלגות לא ישירות, למשל הפלגה לאנגליה ומשם באותה אניה או באניה אחרת המשך ההפלגה לארצות אחרות.

רשימות 1911-1934. בשנים אלה יש רק סדרה אחת של רשימות, הכוללת הן את ההפלגות הישירות והן את ההפלגות שלא היו ישירות.

רשימה אלפביתית 1850-1871. המשרד רכש לאחרונה רשימה אלפביתית של כל השמות משנת 1850 עד סוף שנת 1871, הנקראת **מפתח קליבר (Klüber Index)**, על שם האדם שבמשך שנים של עבודה רשם את כל האינפורמציה הזאת על כרטיסיה. המורמונים (Mormon Family History Library) צילמו את כל הכרטיסים במיקרופילם, עבודה שנמשכה שישה חודשים. מאחר שמר קליבר סימן כל שנה בצבע אחר על הכרטיסים, היה צורך לסמן אותם בעט שחור לפני הצילומים, כי הצבעים אינם מופיעים במיקרופילם. העובדה שהשמות מופיעים בסדר אלפבית חוסכת הרבה זמן למי שחוקר את השנים האלה.

הרשימות הראשונות: מיליון מהגרים יהודים מהמבורג בשנים 1880-1914. הרשימות העיקריות, שאינן כוללות את רשימות קליבר, צולמו על-ידי המורמונים בשנות השישים (1960). קיימים למעלה מ-400 מיקרופילמים המכילים כחמישה מיליון וחצי שמות, כולל כל המהגרים הגרמנים, נוסף למיליוני אנשים מלאומים אחרים. בין ארבעת מיליוני האנשים שעזבו את בתיהם במזרח אירופה בין 1880 ו-1914 כדי להגר דרך המבורג היו כמיליון יהודים. יש לזכור כי הרשימות האלה הן ההפלגות מהמבורג בלבד. מחמשת גמלי ההגירה הגדולים באירופה: המבורג, בן־קן, רוטרדם, לה-האבר ואנטוורפן, רשימת המבורג הן היחידות הקיימות היום, והן מהוות את ספרי הרישומים הגדולים ביותר על ההגירה מאירופה אל מעבר לים. אני עובדת עם רשימות אלה.

החישוש ברשימות אלה אני מחפשת מהגרים, לפי דרישת החוקרים. כאשר אני מוצאת משהו, זה קורה בערך ב-50% מהמקרים, האדם שפנה אלי מקבל העתק של רשימת הנוסעים המקורית, כתעודה, יחד עם תרגום של המידע שמצאנו. זה כולל נתונים אישיים של המהגר, כמו גיל, מקצוע, מקום המגורים לפני ההגירה, שם האוניה ותאריך ההפלגה המדויק, ונמל המטרדה.

מקום המגורים האחרון. מקום המגורים האחרון באירופה הוא הפריט החשוב ביותר ברשימות ההפלגות. כאשר אני מוצאת ברשימה שם של כפר או של עיירה, אני מוסרת לפונה מידע על הארכיון או על המשרד המקומי שאפשר לפנות אליו ולבקש מידע נוסף. רשימות ההפלגות האלה הן המקור היחיד כמעט למציאת מקום המגורים האחרון, שהוא לעתים קרובות נקודת ההתחלה של המחקר.

שנת ההגירה. מלבד שמות המהגרים שאני מחפשת, אני עומדת על כך שהפונה יעשה כל מה שביכולתו כדי להמציא לי את השנה המדויקת של ההגירה, לפני שאני מתחילה את החיפוש. הרבה אנשים אינם יודעים את השנה שבה היגרו אבותיהם מאירופה, ואף אינם יודעים בביטחון אם הם הפליגו מנמל המבורג. אבל אם שנת ההגירה שאני מקבלת אינה נכונה, לא אוכל למצוא את האנשים שאני מחפשת, גם אם אכן הפליגו מהמבורג. בדרך כלל אני מציעה דרכים אידך לקבוע את השנה המדויקת.

גרמנים לאמריקה, 1850-1891. מקור מידע אחר הנמצא ברשותנו במשרד הוא רשימות ההגעה לאמריקה, שפורסמו בכרכים של "גרמנים לאמריקה". ספרים אלה מביאים את שמות כל הגרמנים שעזבו את גרמניה והגיעו לארצות הברית משנת 1850 עד חודש מאי 1891. אולם בדרך כלל לא נמצאים שם השמות של גרמנים שהתגוררו, למשל, ברוסיה, ואף לא המהגרים שהיו להם שמות מזרח-אירופיים. פירסום הספרים האלה (למעלה מ-50 כרכים) נפסק במאי 1891. קיים מפתח לפי אלפבית בספרים, אבל הם מכילים כל-כך הרבה טעויות שאני סבורה שזהו מקור דל למדי למחקר המשפחתי. בכל זאת, פעם בשניים או שלושה חודשים אני מצליחה למצוא בהם שם של אדם או של משפחה שאני מחפשת. במקרים אלה אני יודעת מייד אם הם הפליגו מהמבורג או מנמל אחר, ואם ההפלגה היתה מהמבורג קל מאוד למצוא את רשימת ההפלגה המתאימה לתאריך ההגעה שנמצא, ולגלות מאין באה המשפחה. מקום המגורים האחרון לא נמצא, בדרך כלל, ברשימות ההגעה – לא במקור ולא בספרים האלה.

התברה לגניאלוגיה יהודית בהמבורג. עתה כמה מלים על החברה לגניאלוגיה יהודית בהמבורג, לאלה מכם שלא שמעו עליה. החברה נוסדה ב-1996 ביוזמת מר ז'ורגן זילמן (Jürgen Sielemann), המשמש כיום נשיא החברה. הוא ארכיונאי במדור לגניאלוגיה וביוגרפיה בארכיון הממלכתי בהמבורג. הוא אחראי שם להיסטוריה של מעוטנים דתיים, בעיקר לארכיוני הקהילות היהודיות של המבורג, אלטונה וואנדסבק (Wandsbek). אני הצטרפתי לחברה כי הייתי מעוניינת לגלות מה החומר בארכיון הנוגע לתושביה היהודים של המבורג. אנו נפגשים פעם בחודש בארכיון הממלכתי של המבורג. מצאתי שכל הרישומים עדיין שם, כולל רישומי לידות, נישואין ופטירות.

לפני שיצאתי לישראל שאלתי את מר זילמן אם יש לו מסר מיוחד בשבילכם, מלבד דרישת השלום האישית החמה שאני מביאה ממנו. מאחר שאני יודעת שהוא היחיד המבצע את המחקר על משפחות יהודיות, אני מביתה מדוע הוא נתן את התשובה הבאה: "אנא הסבירי לכולם בברור כי אעשה מחקר עבור כל מי שיבקש, ללא תשלום, על משפחות יהודיות הבאות מהמבורג, אבל יש לנו מידע אך ורק על משפחות שבאו מעיר זו". כתבו אליו אם יש לכם שאלות על משפחות יהודיות שיצאו מהמבורג.

על הפרוייקט "הקשר לשורשים שלך" הוכרז בארכיון הממלכתי בהמבורג ביוני 1999, על-ידי המדור ליחסי ציבור של המבורג. הפרוייקט ממומן על-ידי עיריית המבורג בשיתוף עם חברות מחשבים. עשרים וחמישה עובדים מוגבלים מכניסים את הנתונים למחשב, והם גם יענו על שאלות דרך האינטרנט. הרשימות הראשונות שיהיו מוכנות בקרוב לשימושכם האישי הן מהשנים 1890, 1891 ו-1892. רישומי השנים האחרות ימוחשבו גם הן באופן סדיר. הזמן המשוער לסיום הפרוייקט הוא חמש שנים.

לפני זמן מה התעלה הפרוייקט על האינטרנט. לקבלת מידע נוסף אני מציעה מאמר מאת יורגר זילמן, שפורסם ב"אבותינו" כרך XV מס' 2, קיץ 1999. אתי גם דף הסבר, שנשלח על-ידי המדור ליחסי ציבור בעיריית המבורג ליותר מ-1000 חברות גיאולוגיות בארצות הברית. בדף תיאור מפורט של הפרוייקט וכן הכתובת האלקטרונית של הארכיון הממלכתי, לאלה המעוניינים במחקר או בחיפוש.

אני מבקשת עתה לתאר מקרה טיפוסי של חיפוש נתונים (במקרה זה, אני בטוחה כי הרשימות הממוחשבות לא היו עזרות הרבה).

1. ספטמבר 1997. בספטמבר 1997 קיבלתי בקשה מאדם החוקר את תולדות משפחתו לחפש בשבילו את השם של אחד מאבותיו, **לואיס (לודביג) קירשנר Louis (Ludwig) Kirchner**, ולהכין לו העתק של רשימת ההפלגה שבה נמצא שמו של בן משפחתו זה. החוקר מצא את שמו ברשימת המגיעים לאמריקה, בספר **גרמנים לאמריקה** הנזכר לעיל. לואיס קירשנר נולד ב-1834 וחי בנאומבורג (Naumburg) משנת 1840. הוא עזב את המבורג בתחילת אוקטובר 1855 באונייה *Nord America* והגיע לניו-יורק ב-23 באוקטובר 1855. מאחר שמקום המגורים האחרון אינו מוזכר ברשימת ההגעה, ביקש ממני החוקר למצוא את שמו ברשימת ההפלגה ולבדוק אם אכן אותו לואיס קירשנר הגיע מנאומבורג. כל מה שהיה עלי לעשות היה למצוא את לואיס קירשנר באינדקס ההפלגה של האונייה, למצוא את הדף המתאים ברשימת הנוסעים ולהכין העתק ממנו. אולם ה"לואיס קירשנר" שמצאתי ברשימה היה בן 27 ולא בן 21, כפי שהיה מצופה, והוא בא מגולדלאוטר (Goldlauter) בפרוסיה ולא מנאומבורג. וכן, מצאנו בחיפוש הראשון את השם הנכון אך לא את האדם הנכון.

2. פברואר 1998. בפברואר 1998 כתב לי החוקר שוב ואמר כי הוא בטוח שהאדם שהוא מצא ברשימות ההגעה הוא האדם הנכון, וביקש ממני להכין לו העתק מפורט של נתוני ההפלגה בשביל **קריסטיאן קארל לודביג** (הנקרא **לואיס**) **קירשנר** שהגיע לארצות הברית באונייה **האוורד (Howard)** ב-23 באפריל 1857. שוב בדקתי את מפתח ההפלגות באות **K** ומצאתי **שלוואיס קריסטיאן קירשנר** נמצא בעמוד 29 ברשימת ההפלגה של 14 במרס. אולם כשבדקתי עמוד זה, לא מצאתי בו לא את לואיס קריסטיאן קירשנר ולא את קריסטיאן לודביג קירשנר. מאחר שהאונייה **Howard** היתה קטנה ורשימת הנוסעים בה תפסה רק 6 עמודים, ניסיתי ככל יכולתי לפענח כל שם ברשימה. אל נשכח שקראתי מיקרופילמים ולא את המיסמכים המקוריים. המיקרופילמים הם העתקים מהמקור ולעתים העתקים של העתקים. אם ניתן לקרוא בקלות יחסית את המקור, הרי המיקרופילמים הם לפעמים בלתי קריאים לחלוטין.

3. חזרה. מאחר שלא יכולתי להכין העתק מפריט שלא מצאתי, כתבתי לחוקר והסברתי לו שאני אוהבת לקרוא סיפורי בלשים טובים, ושהחקירה שאני עוסקת בה היא סיפור בלשי מצוי. התחלתי להטיל ספק ביכולתי לקרוא כתב-יד גרמני, במיוחד מאחר שמיקרופילמים אלה היו כל-כך קשים לפיענוח. על-כן עשיתי העתקים של כל מה שהיה לי, המפתח, רשימת הנוסעים, ורשימת ההפלגה השלמה של האונייה, שלחתי הכול לחוקר וביקשתי ממנו לבדוק את כל החומר. אולי הוא יוכל לפתור את החידה?

רעיונות חדשים וגילוי. בסוף פברואר קיבלתי תשובה. החוקר קיבל בתנאים מניו-יורק גם העתק מרשימת הנוסעים שהגיעו באינה זו, כתובה בכתב יד. היה ברור לגמרי כי **קריסטיאן קארל ל. קירשנר**, גיל 22, נמצא ברשימת הגעה זו. מדוע הוא לא הופיע ברשימת הנוסעים שהפליגו? תשובת החוקר היתה: **השווייטי את רשימת ההפלגה ששלחת לי עם שמות המוגרים שהגיעו לניו-יורק המופיעים ברשימת ההגעה. כל השמות בשתי הרשימות נמצאו מתאימים, חוץ מחמישה אנשים. ברשימת ההגעה מופיע השם לודביג 3 פעמים, אבל השם קירשנר רק פעם אחת. ועתה אני יכול לפתור את החידה קירשנר נולד ב-16 במאי 1843 בנאומבורג ונקרא קריסטיאן קארל לודביג. אם נשמיט את השם השני, יש לנו קריסטיאן לודביג, ואם ניקח שם זה כשם המשפחה ושם פרטי, נקבל לודביג, קריסטיאן, המקוצר ללודביג, קריסט כפי שזה מופיע בעמוד 29. מה שקרה עם שם המשפחה שלו קירשנר לא נוכל לגלות, כנראה, אבל אפשר לומר עתה כי החידה המיסתורית נפתרה. אני חייב לציין שאני מבין איזו עבודה קשה את משקיעה, במיוחד כאשר החומרים שאת עובדת איתם הם במצב כל-כך גרוע כמו המיקרופילמים של רשימת ההפלגה של אונייה זו. ואן, כמחשבה שנייה, הוא הוסיף הערה למכתב ושאל אם אולי צילום פשוט של המקור יהיה יותר קריא מאשר המיקרופילם שהיה לי.**

סיכום. כתבתי לו שוב והסברתי שאי-אפשר לצלם את הספרים המקוריים כי הנייר שביר ויכול להתפורר. אולם הבטחתי לו שאלך בקרוב אל הארכיון, אציץ במקור ואנסה לצלם את עמוד 29 המפורסם. כעבור שבוע אכן ניגשתי לארכיון. התבוננתי במקור, והוא נראה בדיוק כמו המיקרופילם שהיה לי, אבל היה קל לקריאה כמו ספר שנדפס זה עתה. לא היה מה לעשות. השם **קירשנר** לא נמצא. כאשר דפדפתי בכרך הפוליו הגדול כדי לסגור אותו, שמתי לב למשהו שהיה כתוב לשמאל השם **לודביג**. בהירות הזוית את הדף הצידה, וראיתי בכירור את האותיות **ner** כתובות בטור מספרי

הנוסעים. כאשר כרכו את הדפים, שם הכשפה נעלם מפני שהוא נכתב במקום לא נכון. עכשיו באמת פתרנו את החדידה.

באחד המכתבים שקיבלתי מהחוקר, שבו הוא בירך אותי על כך שמצאתי לפחות 3 מתוך 8 האותיות של שם המשפחה של אחד מאבותיו, הוא סיפר לי כי לואיס קירשנר, הגיס של הסבא של סבו, שירת במלחמת האזרחים של אמריקה מ-1862 עד 1865 ביחידת תותחנים. אני מספר לך זאת, הוא כתב, כדי שתדעי עם איזה מין אדם היה לך עניין כאשר עשית את החיפוש. ביולי 1998 כמעט שנה לאחר התחלת החיפוש, שלח לי החוקר תמונה של לואיס קירשנר, היחידה שהוא מצא. הוא הציע שאם יזמן לי לשוחח על הבעיות של מחקר המשפחה, אוכל תמיד לומר "את האדם הזה בכלל לא היה קל למצוא" – ואכן לא היה קל.

אינני רוצה שתקבלו רושם לא נכון. אני שמחה מאוד שרשימות היוצאים מהמבורג ממוחשבות. זמן קצר לפני שיצאתי לישראל, ביליתי כ-10 שעות בחיפוש השם בוצ'קובסקי ברשימות משנת 1913. היו 7 סרטים עם 13 כרכים שהכילו שמות המתחילים באות ב' בלבד, והיה צורך לבדוק למעלה מ-6,000 שמות. זוהי עבודה מונוטונית מאוד, במיוחד כאשר התוצאה היא שלילית, כפי שהיתה במקרה זה.

אני חושבת כל הזמן על החיפושים ברשימות הקצרות יותר ועל ההבאה מכתב-היד היפהפה, ועל מציאת שמות של נשים בשנות ה-30 וה-40 של חייהן, שיצאו לדרך עם 10 ילדים, בלי בעל. אני מרגישה גאה מאוד בנשים אלה.

פעם מצאתי במקרה את השמות של ג'ון ד' רוקפלר ושל אדוארד קנדי, וגם את כל משפחת רחבלט באותו עמוד שבו היתה רשומה משפחת באלין, בעלי האוניה מהמבורג. ברשימה שהכילה את האות ה' היה גם שמו של קארל האגנבק, מנהל גן החיות המפורסם של המבורג, שהיה בדרס לארצות הברית ליריד העולמי ב-1892. כאשר נתחיל להשתמש ברשימות הממוחשבות בלבד לא נוכל למצוא מישו "במקרה", זה חבל. אני יכולה רק לקוות שלפחות חלק מחוקרי המשפחה יהיו מעוניינים לראות את הרשימות המקוריות או את המיקרופילמים תוך כדי עבודתם. צורת עבודה זו מביאה הרבה סיפוק. תודה רבה!

פתחו את השער, פתחוהו רחב, עבור תעבור פה שרשרת זהב... סמדר ברק *

ואלה תולדתם למשפחתם...

בלשון המקרא באה המילה **שרשרת**, שהיא לדברי אליעזר בן יהודה במילונו, הכפלה של המילה 'שר' (טבעת) ככתוב: "ביום ההוא יסיר אדני את תפארת העכסים... והשרות" (ישעיהו ג: 18-19). בימינו המילה משמשת בעיקר לתאור מוחשי של עצם עשוי חוליות חוליות. בלשון חז"ל באה המילה **שלשלת** באותה משמעות. היא נוצרה בהשפעת המילה הארמית שלשלתא. העיצורים השוטפים – עיצורים שבעת הגייתם זרם האוויר אינו נחסם – ל' ור' – נוטים להתחלף ביניהם, למשל, בעברית אנו אומרים אלמנה, בארמית – אדמלה. **שושלת** – מילה ארמית, ששלה המלומד יוסף קלוזנר מתוך ים התלמוד הבבלי מסכת גטין נ"ו, ע"ב "ושושילתא זרבן גמליאל", והביאה לעברית בת זמננו בשינוי צורה. לדברי קלוזנר, היא קיצור של המילה שלשלת. בבלשנות מכנים את התהליך הזה בידול עיצורים, כלומר ברצף של עיצורים שווים יש נטייה לשנות אחד מהם. כך, למשל, מסבירים את היווצרות המילה לולב – בידול מן הרצף לבלב. הבחירה בק שלוש המילים: שרשרת, שלשלת ושושלת נטוה בידי הדובר. דגמה, שבימינו נוטים להשתמש בשרשרת גם לאבור עשוי חוליות ומשמש בעיקר לקישוט, וגם לרצף של אירועים, שלשלת התייחודה לקבלים, אויקים, ואילו שושלת משמשת בעיקר משפחות מיוחסות. אם חפצים אנו לתאר משפחה רגילה נשתמש במונח **אילן יחסין**. קדיה מולודובסקי בחרה להשתמש בשירה היידי במילה 'קייט', שפירושה שרשרת, וכך תרגמה המשוררת פניה ברגשטיין.

אשר לדור הרביעי – **סבא-רבא וסבא-רבא** נשתגרו בלשון; אך עד שנתקבלו, הוצעו מילים רבות אחרות: בשנת תשי"ז עסק הבלשן יצחק אביתרי בסוגיה זו והציע **סבאבא וסבאבא**. קוראיו הציעו במדורו בעיתון את המילים: **רב-סבא ורב-סבאבא**, **סבאבא** (שם הנזכר בתנ"ך), **סבאמא ואמסבאבא**. כיוון שרעיונות אלה לא נשאו חן מלפניו, הוא חידש **סבסבא וסבסבאבא**. הלשונאי הלל הרשושנים חידש **אביסב ואביסבא** (מצד האב) ו**אמיסב ואמיסבא** (מצד האם), ועד הלשון הציע **אב-שילש ואם-שילשה**.

בתנ"ך כתוב "פקד עון אבת על בנים על שלשים ועל רבעים" (שמות כ: 5), כלומר השילשים בתנ"ך הם, ככל הנראה,

הנכדים, והריבועים – בני הנכדים. מכיוון שכבר נשתגרה המילה 'נכד' הציעו בוועד הלשון את המילה 'שילש' לבן-הנכד ואת 'ריבע' לבן-השילש. ההצעות לא נתקבלו, שכן גם המילה המקראית ניץ, שבתג"ך היא שם כולל לזרע האבות, נתקבעה בלשונו לדור הרביעי, בן הנכד. אם רוצים לתאר ביתר פירוט את אילן היוחסין של המשפחה אפשר להשתמש במצוי במקורות לדורות הבאים, כלומר, 'שילש' יהיה בן-הניץ 'ריבע' בן בנו של הניץ. את אחי הסבא-רבא והסבתא-רבא הציעו בוועד הלשון לבנות דוד-שילש תהיה-שילשה. סוגיה זו אמורה להידון בוועדת האקדמיה ללשון העברית. גניאלוגיה היא מילה עברית טובה, וכשם שהמילים ביולוגיה וגיאולוגיה, תיאולוגיה ופסיכולוגיה מילים עבריות הן, הבה נשאירה על כנה - מילה בין-לאומית בסיומת על דרך העברית.

*רשימה זו היא תגובה על מכתב למערכת העיתון (כרך י"ד מס' 3), שכתב מר אלי סמסון מהרצליה. אנו מודים לגב' סמדר ברק, ראש המכון ע"ש דר אהרן מז"א, האקדמיה ללשון העברית.

פגישת SIG הונגריה – סיכום הרצאה

מגשה דוידוביץ

סיכום הרצאה

הרצאתי היתה מורכבת משלושה חלקים:

החלק הראשון (חלק קצר) גניאלוגיה תנ"כית, וזאת מכיוון שההרצאה ניתנה בבית התנ"ך והמקום מחייב. אופנת הגניאלוגיה התפשטה בעיקר בתקופה האחרונה, כאשר בבתי הספר דורשים מהילדים להכין עץ משפחה. הם פונים בשאלות אל ההורים, אבל אלה לא תמיד יכולים לעזור להם. אנו מוצאים עיסוק בגניאלוגיה כבר בתקופה הקדומה. הרי כשליש מהתורה, אם לא יותר, עוסק בתיאור משפחות. לדוגמה, משפחת אברהם אבינו: כולם מכירים את שלושת האבות – אברהם, יצחק ויעקב, ואת ארבע האימהות – שרה, רבקה, רחל ולאה, אבל בספר בראשית יש פירוט הרבה יותר גדול, וכך זה נראה: לאברהם שלוש נשים: שרה, הגר וקטורה, ושמונה בנים: מהגר אחד, ישמעאל, משרה אחד, הרי הוא יצחק אבינו, ומקטורה לא פחות משישה, והם: זמרח, יקשן, מזן, מדין, ישבק ושוח. לישמעאל שנים-עשר בנים ובת אחת, בשמת. ליצחק שני בנים: יעקב ועשוי (ראה תרשים, בסוף החלק העברי של הגיליון). ליעקב ארבע נשים – ארבע האימהות, ושנים-עשר בנים – שנים-עשר השבטים, ובת אחת, דינה. לעשוי שלוש נשים: עדה, בשמת ואהליבמה, ומהן רק חמישה בנים: אליפז, רעואל, יעוש, יעלם וקרח. מיתר ששת הבנים של אברהם מחכרים רק שבעה נכדים של אברהם. בסך הכול מתוארים פה שישים נפשות. דוגמה נוספת, יותר מוכרת, היא משפחת יעקב אבינו (תרשים 2), כנאמר "כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים" – יעקב ושלושה-עשר ילדים, חמישים ושניים נכדים וארבעה נינים.

החלק השני של הרצאתי אני קורא לו קומנולוגיה, דהיינו חקר הקהילות, והוא עוסק בחקר קהילת Satoraljauhely עיר הולדתי. בחלק זה תיארתי את ההיסטוריה של הקהילה במשך כמאתיים שנה (1735-1944). העיר נמצאת בצפון מזרח הונגריה, על הגבול הסלובקי. חלק הארי של העיר נמצא בצד ההונגרי וחלק קטן (כ-10%) בצד הסלובקי.

קראו לעיר גם בשם "ירושלים דהונגריה" (בעקבות וילנא – ירושלים דליטא), בגלל בתי הכנסת ובתי המדרש הרבים שבתוכה, הישיבות, בתי תלמוד תורה והחדר, וכן תלמידי החכמים והגאונים שיצאו ממנה. הצדק המפורסם ביותר הוא ר' משה טייטלבוים (ה"שמח משה" - על שם הספר שכתב), שממנו נבנתה השושלת המפורסמת של סיגט (Sziget) וסטמר (Szatmar) הידועים כמתנגדים חריפים למדינה הציונית, אך-על-פי שהוא עצמו היה ציוני נלהב ביותר. כל ערב הלך לישון כאשר מקלו ותרמילו על ידו, אולי יבוא המשיח בלילה ויצטרך לצאת לדרך, לארץ ישראל. את התקופה הזאת של כ-200 שנה, מ-1735 עד 1944, ניתן לחלק לשלושה: 1. מאה השנים הראשונות, עד 1840 - התהוות הקהילה והמוסדות; 2. שמונים השנים הבאות, עד 1920 - תקופת הפריחה והשגשוג, תור הזהב של יהדות הונגריה; 3. לבסוף, שנות הבטיחה והשוואה.

התקופה הראשונה מתאפיינת בנהירת יהודים מכפרי הסביבה לאחר שהורשו להתיישב בעיר, ובהגירה מסיבית מגליציה. ההגירה התאפשרה מכיוון שגם גליציה וגם הונגריה היו חלק מהאימפריה האוסטרו-הונגרית, והשלטון פתח את הגבולות ברחבי הממלכה. היהודים, שמצבם הכלכלי בפולין לא היה משופר במיוחד, מצאו להם מקום לחיות חיים קלים

יותר. בשנת 1735 היה מספר היהודים בעיר כ-35 ואילו בשנת 1840 הגיע מספרם ל-1350 בערך, כעשרים אחוז מכלל האוכלוסייה. ב-1920 חיו בה כ-6500 יהודים, שליש מתושבי העיר. בתקופה הזאת התארגנה הקהילה, נוסדה החברה קדישא (1772), הוקם בית הכנסת הראשון (1790), ובשנת 1806 חוברו תקנות הקהילה.

כאן יש לציין שבהונגריה היו שתי קבוצות של קהילות יהודיות, שונות בתכלית זו מזו: במערב (אוברלנד) נהגו היהודים בתפילתם לפי "נוסח אשכנז", ובמזרח (אונטרלנד) היו החסידים ואחרים, שנהגו להתפלל לפי "נוסח ספרד". היחסים בין שתי הקבוצות היו מתוחים, בלשון המעטה. עם ההגירה הגדולה, נוצרה החלוקה הזאת בכל עיר ועיר. התושבים הוותיקים דבקו בנוסח אשכנז בתפילתם, והמהגרים החדשים הביאו איתם מארץ מוצאם את נוסח ספרד. התקופה השנייה או תור הזהב הביא לגידול האוכלוסייה היהודית פי חמישה, דבר שהתאפשר על-ידי מתן שוויון זכויות הדרגתי ליהודים. היהודים יכלו לרכוש כרמים ומשקים, המסחר היה רובו ככולו בידי היהודים, וכן התרבו בעלי המקצועות החופשיים: רופאים, עורכי דין, בנקאים, פקידים ומורים, כך שהיהודים היוו את רוב האינטליגנציה של העיר. גם בחיי הכלכלה השתלבו היהודים, שהיו בעלי כרמים ומרתפי יין, תעשייה זעירה ומסחר, והתפתחו עד כדי כך שבשנת 1910 נבחר ראש עיר יהודי והוא שימש בתפקיד זה כשלוש שנים. בתקופה זו הוקמו שני בתי ספר יהודיים, בית דפוס עברי, בית חולים יהודי, וכן מוסדות צדקה למיניהם: מושב זקנים, מעון ילדים, גמילות חסדים, בנות ציון (חברת נשים שהפעילה בית תמחוי), חברת סנדקאות, הכנסת כלה, חברת עץ חיים (לחלוקת עצי הסקה בחורף לבזקקים), לינת צדקה, מלביש ערומים, תפארת בחורים, חברת צדקה ועוד. גם חיי התרבות שגשגו, נערכו הצגות בהונגריה וביידיש (פורים שפיל), נשפים למטרות צדקה, וגם יצא לאור עיתון של המורים היהודים.

בתקופה זו התרחש גם הפירוד בקהילות. בשנת 1868 נערך קונגרס של נציגי הקהילות, לפי בקשת הממשלה, ובו היו צריכים לדון ולהחליט על אופן התארגנות הקהילות. באותה עת התרבו המחזשים בהשפעת תנועת ההשכלה שספיקה הגיעו מגרמניה להונגריה, והדרישה לרפורמה בדת גברה. הרפורמים או ה"ניאולוגים" היו הרוב בקונגרס, והנציגים החרדים פרשו. הרבנים פנו לממשלה בבקשה לאפשר להם להקים קהילות נפרדות. ראש המדברים בעד פרישה היה הרב ירמיהו לעב שהיה אז רב באוהיא (Ujhely), אבל דווקא בעירו לא היה פירוד בתקופתו כי החדשנים היו במיעוט. רק בשנת 1882, כאשר בנו ר' אלעזר שירת כרב העיר, נפרדו החסידים מהקהילה ויסדו קהילה "ספרדית", כפי שהם קראו את עצמם. לאחר מכן גם הדתיים המתונים פרשו והקימו קהילה אורתודוקסית, והמחזשים נשארו בקהילת סטוטס-קון, כלומר המצב הקיים.

בתקופה השלישית, בין שתי מלחמות העולם, השתנו פני הדברים תכלית שינוי.

החלק הצפוני של המחוז צורף לצ'כוסלובקיה והעיר חולקה לשניים, המצב הכלכלי הורע ובמדינה כולה החלה לנשב רוח האנטישמיות. הופיעו החוקים נגד היהודים, כמו חוק ה-Numerus Clausus, שהגביל את אחוז היהודים באוניברסיטאות ובחיי התעשייה והמסחר בהתאם ליחס המספרי שלהם באוכלוסייה הכללית. מה קרה לרוח הליברלית הסובלנית של ההונגרים? כמה סיבות לדבר.

א. לפני מלחמת העולם הראשונה הייתה הונגריה חלק מהממלכה האוסטרו-הונגרית, אשר בה היו שני העמים שווי זכויות לאומיות, אבל השליטים האמיתיים היו האוסטרים. מצב זה הביא בשנת 1848 למלחמת השחרור של ההונגרים, אשר דוכאה בעזרת הצבא הרוסי. ההונגרים קיבלו בסבר פנים יפות את היהודים שזרמו לתחומה, מכיוון שזה הגדיל את משקלם בממלכה. ואת לדעת, כי יהודי הונגריה היו פטריטיים הונגרים יותר מההונגרים עצמם. הרפורמים והחרדים התחרו ביניהם מי יותר פטריטי. כל זה השתנה אחרי הסכם Trianon, אשר העמיד את הונגריה בגבולותיה הנוכחיים המצומצמים יותר והקשר עם האוסטרים נותק.

ב. בהונגריה הגדולה היו בני מיעוטים רבים: סלאווים, גרמנים, רומנים, רוטנים. לשלטון היה נוח להגדיל את מספר ההונגרים על ידי כך שאיפשר הגירת יהודים ונתן להם זכויות. אך זה נעלם עם צמצום גבולות המדינה: לא היו יותר מיעוטים, והיהודים עשו את שלהם, הם יכולים ללכת.

ג. המהפכה הקומוניסטית בשלהי מלחמת העולם הראשונה ושלטונם הקצר של הקומוניסטים, שיהודים רבים החזיקו בו בתפקידי מפתח, יצרו בימי Horthy טרור אנטי יהודי, הידוע כ"טרור לבן", אשר בסופו הביא לשואת יהודי הונגריה במלחמת העולם השנייה.

ד. הצלחת היהודים בכל משלח יד שעסקו בו גרמה לקבאה עזה מצד העם העני והמונצל.

לאנטישמיות ההונגרית היו צורות ומאפיינים מיוחדים: ההונגרים טענו שהחוקים נגד היהודים יצמצמו את האנטישמיות, וזה היה לטובת היהודים. הם גם השמידו את היהודים כדי למנוע אנטישמיות, אבל האנטישמיות גואה שם גם היום. וכך אנו מגיעים לשנת 1944, לגירושים למחנות ולשואה הנוראה שבאה כאילו בחטף, אבל למעשה ישבנו ברכבת המובילה לתהום כבר הרבה שנים לפני 1944.

מספר מלים על היחס של הכנסיה למאורעות אלה: הבישוף Revesz במכתב להורטי כותב:

אנו מביאים לתשומת לב הוד מעלתו את המעשים העצובים שנעשו בארצות השכנות בעקבות גירושים דומים של היהודים

ושהביאו לפתרון סופי שלהם, ואנו מבקשים מאוד שיעשה הכול למניעת מעשים כאלה ושיסיר את האחריות לכך מהממשלה ההונגרית ומכל האומה ההונגרית בפגישה הוא הזהיר את השליט, שייזהר מכל נקיטת עמדה שתטיל עליו את האחריות לעיניו האכזריים. זאת אומרת שהם לא התנגדו לגירושם, הם רק לא רצו להיות אחראים לכך. הדרישה העיקרית של הכנסייה הייתה להוציא את המשומדים מהגירוש.

בפגישה עם ראש הממשלה הוא אמר: **שולחים את היהודים לעבודה, ועל השאלה למה שולחים גם ילדים, נשים בהריון וקשישים, הוא ענה: אצל היהודים הקשר המשפחתי מפותח מאד ולכן לא ניתן להפריד ביניהם.** בפגישה עם אנשי המועצה היהודית באו ראשי הכנסייה בטענה על כך שהיהודים התלוננו אצל בנות הברית על מצבם, בו בזמן שאף שערה לא נפלה מראשם וכך הוציאו דיבה רעה על המולדת. בהתבטאות אחרת של אישיות נוצרית אחרי המלחמה לא הובעה חרטה על יחס הכנסייה למאורעות. האשמה היחידה של הכנסייה היא בכך, שלא השכילה במשך אלפיים שנה להעביר את היהודים לדת הנוצרית.

מספר היהודים בעיר בשנת 1944 היה כ-4500, מתוכם בספו כ-4000. שרדו כ-500 יהודים, שהתפזרו על פני ארבע כנפות הארץ: כשליש בישראל, שליש בארה"ב ושליש בהונגריה, בעיקר בבודפשט. כיום חיים עוד כמאתיים שרידים.

בחלק השלישי של הרצאה דיברתי על שיחזור שמות האנשים שנספו בשואה. מאמר מפורט בנושא זה פורסם בשרשרת הדורות כרך י"ג מס' 1.

הכנס ה-20 של IAJGS בסלט לייק סיטי, יולי 2000 ז'ן-פייר סטרוויס, עדה ואיתן שילה

620 גניאלוגים יהודים (95% מהם מצפון אמריקה) השתתפו בכנס ה-20 לגניאלוגיה יהודית, שהתקיים בימים 9 עד 14 ביולי 2000, בסלט לייק סיטי, יוטה. הכנס אורגן למופת על-ידי סליאן אמדור זק וגרי מוקוטוף, בחסות האיחוד הבינלאומי של חברות גניאלוגיות יהודיות (IAJGS).

הקהילה הגניאלוגית היהודית הבינלאומית הוכיחה בשנים האחרונות התקדמות ניכרת, אך היא עדיין מפגרת אחרי המכונה האדירה שמציגה כנסיית המורמונים, ושגולת הכותרת שלה היא "ספריית תולדות המשפחה" (Family History Library - FHL). הספרייה ממוקמת בבניין בעל 5 קומות בסלט לייק סיטי, ובה שני מיליון סלילי מיקרופילם של רישומים אורחיים ורישומי מפקדי אוכלוסין ורישומי הגירה, וכמו-כן ספרייה ענקית של ספרים, מפות, אטלסים ותקליטורי CD-ROM, וגם מסדי נתונים ממוחשבים רבים, חלקם נגישים באינטרנט. הספרייה, הפתוחה כל יום בשעות 7:30 עד 22:00 חוץ מיזם א', מאפשרת לאורחים כניסה חינם. היא מצוידת במאות "קוראי מיקרופילמים", מדפסות ומחשבים, ומאוישת במתנדבים מסורים המגישים עזרה לחוקרים.

מר ריצ'רד טרלי הבן (Richard E. Turley, Jr.), מנהל מדור תולדות המשפחה של של LDS (המורמונים), סיפק כמה מספרים אסטרונומיים על פעולות הספרייה, למשל: 3.3 ביליון כניסות בשנה לאתר החדש של LDS:

<http://www.familysearch.org>

תוכניות המורמונים לרכישות חדשות, למיפתוח ולמיחשוב הן מדהימות. לאחר 60 שנה של שימוש במיקרופילמים, הם החליטו להעביר את כל החומר שבמסד הנתונים שלהם לפורמט תצוגה דיגיטאלי ולשמור אותו במדיה חדשה, מה שיאפשר תצוגה ישירה למשתמש. טכנולוגיה זאת צפויה להיות יציבה במשך העשורים הבאים. לקראת שנת 2020 הם מצפים לבנות מערכת בעלת יכולת לוגית ויכולת הסקה, ובשנת 2030 מערכת בעלת יכולת למידה. לצערנו, מקורות המורמונים (FHL) אינם זמינים בארץ, כי אין הסכם השאלה בין-ספרייתית עם ספריית המיקרופילמים של המורמונים.

הכנס נתן הזדמנות לגניאלוגים היהודים לחפש במיקרופילמים של ספריית FHL. לקראת המאורע הכינה הכנסייה המורמונית אינדקס של כל המקורות היהודיים בספרייה. אינדקס זה יהיה בקרוב בתקליט (CD-ROM) וב-JewishGen. בכנס הוצגו מספר הישגים מרשימים בתחום הגניאלוגיה היהודית:

- אילן היוחסין של העם היהודי, ההולך ונבנה בעקבות האיחוד של מסדי הנתונים של IAJGS, JewishGen ובית התפוצות, מתעד כיום כ-1.8 מיליון בני-אדם באלפי אילנות משפחה. בחודשים הקרובים יהיה אפשר להשיג בחברה הגניאלוגית, במחיר סביר מאוד, גרסת CD-ROM (Windows בלבד) המופקת על-ידי ברוס קאהן.

- בעקבות דוגמה זו, עוסקת עתה IAGJS בהעברת מסד הנתונים של פרוייקט בתי העלמין לאתר האינטרנט של JewishGen. גירסת CD-ROM תופק בתוך מספר חודשים ואפשר יהיה להשיג אותה בחברה הגניאלוגית.
- הוצג אינדקס של נתוני מפקד האוכלוסין בליטא משנת 1897, שהוכן הודות למאמציהם של הארולד רוד, הווארד מרגול, פגי פרידמן ואחרים.
- כנסיית המורמונים הכינה לקראת הכנס חמישים סלילי מיקרופילם, הכוללים רישומים אזרחיים יהודיים של הרבנות בוילנה, מהתאריכים 1850 עד 1880. בחג"י ניתן להשיג את רשימת הסלילים. שני מקורות אלה יהיו לעזר רב לחוקרים אשר שורשיהם בליטא.
- פרוייקט מפתוח הרישומים היהודיים בפולין (JRI) הודיע כי מסד הנתונים שלהם מכיל למעלה מ-800,000 רישומים, שמקורם ברישומי המאה ה-19 של המיקרופילמים של המורמונים ובמפתחות של הארכיון הממלכתי הפולני. מסד הנתונים, שכתובת האתר שלו היא <http://www.jewishgen.org/JRI-PL>, מכיל גם כ-15,000 שמות מבתי העלמין בורשה. JRI זם שלושה פרוייקטים גדולים:
 1. מפתוח המצבות של בית העלמין "החדש" בלודז', בשיתוף עם הקהילה היהודית בלודז'.
 2. מפתוח הרישומים של בית הכנסת הליברלי בקראקוב, הנמצאים בארכיון המכון ההיסטורי היהודי בורשה.
 3. מפתוח מדרוך העסקים הפולני משנת 1929. מיסמך מיוחד זה מאפשר הצצה לעולם העסקים היהודי והלא-יהודי ערב השואה. סקירת המיסמך הסתיימה, והחל בעבודת המפתוח עצמה. המדרוך מכסה את כל שטחי פולין מלפני המלחמה, כולל גליציה, גאנסק, בלארוס וליטא.
- JewishGen ו"יד ושם" הודיעו כי הם ישתפו פעולה במפתוח הרשימות הנמצאות בארכיוני "יד ושם" (רשימות מגורשים למנות, רשימות טרגספורטים, רשימות מחנות הריכוז וכו') ובהפיכתם לזמינים לציבור.

מתוך 100 ההרצאות, בחרנו את האירועים הבאים:

- אלכס אברהם, מנהל היכל השמות ב"יד ושם" הציג את מסד הנתונים הממוחשב המכיל את שני מיליון דפי-העד (ראו את המאמר בעניין זה בגיליון הקודם של *שרשרת הדורות*). הפעם הוא השתמש בתוכנת דפדפן ניסיונית המקושרת און-ליין עם מסד הנתונים בירושלים. מסד הנתונים מכיל גם מקורות אחרים, כמו, למשל, רשימת תושבי גישו לחדז'.
- ד"ר אלכסנדר בידר הרצה על השמות הפרטיים של היהודים בגרמניה ובארצות הסלאביות. מחקרו מאפשר זיהוי השמות הפרטיים היכולים להצביע על מקור המשפחה מאזור גיאוגרפי מסוים. הוא עוסק בנושא זה בספרו העומד להופיע.
- ד"ר מישל המר (Michel Hammer) וד"ר הרי אוסטר (Harry Ostrer) הרצו על גנטיקה וגניאלוגיה. שניהם חלוצים בשימוש בטכנולוגיה גנטית עדכנית במחקר אוכלוסיות יהודיות. הם הסבירו איך אפשר לעקוב אחרי המוצא דרך האב (כגון במקרה הכוהנים) בעזרת סמנים גנטיים בכרומוזום Y, ואחרי המוצא דרך האם בעזרת סמנים ב-DNA של המיטוכונדריה. הם ציינו כי לעתים הסמנים בעלי קצב מוטציה איטי הם המתאימים ביותר לחקירת המקור של אדם מסוים לאורך הדורות. הם הציעו ליצור קורלציה בין המידע הגניאלוגי והמידע הגנטי במטרה לזהות דגמי הגירה של העם היהודי. רבים ממשנתפי הכנס תרמו דגימת רוק ותרשים של מקורות משפחתם כדי לתמוך בניסויים. זוהי התחלה של תקופה חדשה ומבטיחה במחקר.
- ויין מטקף (Wayne Metcalf), מנהל המדור לתולדות המשפחה של LDS, ענה בהסתייגות מסוימת כאשר נשאל על תוכניותיהם לרכישות חדשות בעתיד. כיום הפעילות הנוגעת לעניינים יהודיים כוללת צילום ארכיונים באסטוניה, קרואטיה, מולדביה, ג'ורג'יה ואף חרבין, סין. המורמונים אינם מורשים לצלם במדינות מוסלמיות, כך שאין לצפות בעתיד הקרוב לפריצת דרך בהשגת רישומים של יהודי צפון אפריקה, תורכיה, אירן או מדינות ערב.
- סחן קינג, נשיאת JewishGen, הציגה תסריט עתידי, שבו, בחיפוש שם מסוים במסד הנתונים של האתר, יציג המחשב תמונה של רישום הלידה של האדם ותמונה של מצבתו. הדבר מצביע על המגמה הכללית במיחשוב נתונים גניאלוגיים: האפשרות לחפש במסדי נתונים שונים בעזרת אותם כלים. יד ושם, מוזיאון השואה בווינגטון, מסד הנתונים של SIGליטא (ALD), מסדי הנתונים של לטביה, גליציה ופולין, וכמובן JewishGen, כולם הולכים בכיוון זה.
- התקיים דיון – בצורת סדנה – בשאלה איך לגלח חברות גניאלוגיות גדולות וקטנות. שניים מהמארגנים פתחו את הדיון בהרצאות קצרות, והדיון התנהל בצורה של שאלות ותשובות. נראה שלכולם אותן הבעיות שגם אנו נתקלים בהן. איך להביא לחברה חברים חדשים, ואיך להרחיב את פעולות החברה. רבות מהחברות האמריקאיות אינן גדולות משלנו, לעתים אפילו קטנות ממנה, ואותן הבעיות של תשלום דמי חבר, פרסומת ופרסומים מעסיקות אותן.
- ההרצאה של הרב מט פרידמן, שיטות ומטרות בהוראת גניאלוגיה, עסקה בהסבר הסיבות המביאות אותנו לחקירת העבר, ובפירוט השיטות לארגון סמינר שלא יהיה משעמם, ובאותו זמן יהיה מאלף ומשכיל. יהודית פראזק הסבירה איך לקרוא מיסמכים פולניים מהמאה ה-19. בפולין, אירועים אזרחיים אישיים נרשמו בצורת טקסט סיפורי

ארוך, כפי שנמסר על-ידי המדווח ושני עדים, על-פי "הקודקס הנפוליאוני" (Codex Napoleoni). בהרצאתה היא הסבירה איך לפענח את המיסמכים ולשלוף מהם את התונים שאנו מחפשים, אפילו כאשר אין אנו יודעים את השפה הפולנית – הסבר חשוב ביותר לכל מי ששורשיו בפולין. בספרייתנו נמצאים מספר עותקים של החומר שחולק בהרצאה זו, וכן עותק של ספרה, מדרך לתרגום (שאול). SIG פולין שלנו יארגן בקרוב הרצאה דומה לחברים.

- האל בוקבינדר נתן הרצאה מאלפת על הגבולות המשתנים במזרח אירופה באלף האחרון. הרצאה זו תעזור לכל מי שמחפש במזרח אירופה את אבותיו, שחיו במשך הדורות בארצות רבות, גם אם מעולם לא עזבו את עירתם.
- ארכיון ברילינג (Brilling Archives) בפרנקפורט ע"נ מיי. הרב ברילינג נולד ב-1902 בפוזן, נפטר ב-1988 בווסטפאליה. בחייו הוא אסף כל חומר שקשור לגיאולוגיה יהודית, בתחילה בעיקר מסלזיה ומפוזן, אך יותר מאוחר הוא אסף כל דבר מכל מקום. האוסף שלו שרד את התקופה הנאצית, ונמצא היום במחיאון היהודי בפרנקפורט, תרומה מאלמנתו. למרבה הצער החומר איננו מקוטלג, בגלל חוסר תקציב, כמובן. אם מבקשים לראות את האוסף, יש להודיע לפחות שבתעיים לפני הביקור, ולציין את תחום המחקר.

בטקס הסיום הוגש פרס IAJGS על מפעל חיים לגב' סליאן אמדור זק (Sallyann Amdur Sack), עורכת "אבותי", על מסירתה הנאמנה לגיאולוגיה יהודית. בכך היא מצטרפת לארתור קורצווייל ולגארי מוקוטוף, שקיבלו פרס זה בעבר.

תוכן ההרצאות כלול ב"ספר השנה של הגיאולוגיה היהודית" (Jewish Genealogical Yearbook). ניתן לעיין בספר בספרייתנו בירושלים, וכן בסניפנו בתל-אביב ובנגב. התקליט CD-ROM המכיל את הקטלוג של FHC נמצא בירושלים, תל-אביב, באר-שבע ונתניה.

בשנה הבאה יתקיים הכנס בלונדון, בתאריכים 8 עד 13 ביולי 2001. אינפורמציה נוספת אפשר להשיג באתר: <http://www.jewishgen.org/london2001>

מקור גיאולוגי לחללי חיל התותחנים – צה"ל

אתר הנצחה ומורשת "בית התותחן" בוכרון יעקב

יוסף רום

אתר בית התותחן בוכרון יעקב הינו אתר למורשת חיל התותחנים והנצחה לחללי החיל משנת 1947 ועד היום. בחלק החיצוני של האתר אנדרטה עם שמות החללים, תצוגת תותחים וכיכר מאבני ירושלים. החלק הבני של האתר כולל 3 חדרי עיון: חדר זיכרון, חדר מורשת החיל וחדר הסרטה.

חדר הזיכרון. זהו החדר המעניין אותנו מבחינה גיאולוגית, חדר ההנצחה לחללי חיל התותחנים, החל מהגופלים במסגרת הצבא הבריטי, דרך מלחמות ישראל ועד ימינו. בחדר 727 אלבומי הנצחה מסודרים לפי אלפבית, לכל חלל אלבום נפרד. באלבום נמצאים שם החלל, תצלום, ונתונים אישיים: שמות הוריו, תאריך לידה עברי ולועזי, תאריך גיוסו לצה"ל, דרגתו, המקום, התאריך, וגסיבות נפילתו, והמקום המדויק של קברו (בית העלמין, שורה ומספר). כן כתובים באלבום קורות חייו כפי שנמסרו על-ידי בני משפחתו, אירועים מרכזיים בחייו, שמות בתי הספר שלמד, מקומות עבודתו, עיסוקיו, תחביביו. החלק השני של האלבום מיועד לחומר ארכיוני שמוסרת משפחת הגופל, כגון: תצלומים, הספרים, קטעי עיתונות, שירים, תעודות בתי ספר, תארים, מאמרים שכתבו מוקירו וכו'.

בחדר זה קיים מחשב שמאפשר לאתר כל גופל לפי שמו, ולקבל תדפיס הכולל את פרטיו האישיים, תצלום וקורות חייו. קיימות 3 אפשרויות נוספות לאיתור הגופל במחשב: לפי המלחמה שבה השתתף, לפי האזור שבו הוא נפל, ולפי היחידה שבה שירת. במקום אפשר לקבל עזרה והדרכה ע"י החייל האחראי בחדר.

נוסף לאלבומים הנ"ל יש בחדר הזיכרון כ-70 ספרי זיכרון אישיים, שהדפיסו משפחות הגופלים, ובכל ספר סיפור חייו של הגופל. באלבומי ההנצחה הכללים המזכירים לעיל יש הפניות לספרי הזיכרון האלה. נוסף לאלה קיימים בחדר ספרי זיכרון של משרד הביטחון ובהם כל חללי צה"ל מ-1948 עד היום. 15 הכרכים מסודרים לפי המלחמות עם פירוט שמי. ספרים אחרים בחדר: 5 כרכים של חומר ספרותי שכתבו הגופלים - "גוילי אש" - בהוצאת משרד הביטחון.

חדר מורשת החיל. בחדר חוברות וספרים, סיפורי מלחמה של חיל התותחנים, תצוגת צל"שים ועיטורים.

חדר הסרטה. במקום מוצגים סרטים על חיל התותחנים, וניתן הסבר על האתר ומטרותיו, ע"י צוות החיילים המנהל את האתר.

המקום נקי ומטופח, נשקף ממנו נוף יפה של ים, הרים, ושמורת רמת-הנדיב. הכניסה חינם.

כתובת האתר:

בית התותחן, ת"ד 290 זכרון יעקב 30900. טל' 06-6396573. פקס 06-8692240.
שעות הפתיחה: א-ה 09.00 עד 17.00, יום ו' וערבי חג: 09.00 עד 13.00, שבתות וחגים 10.00 עד 15.00.
כאן המקום להודות לצוות החיילים ובייחוד לאחראי לחדר הזיכרון על הסבריהם המאלפים ועל שיתוף הפעולה.

יוסף רום נולד בבוקובינה, רומניה, ומאז ילדותו גר בזכרון יעקב. הוא גימלאי של משטרת ישראל, ומקדיש את זמנו לחקר שורשי משפחתו. הוא עובד בהתנדבות ב"יד ושם", היכל השמות להנצחת נספי השואה, ועוסק באיסוף חומר בשביל "יד ושם".

סקירה על סרט

הרייט קסו

מתורגם מאנגלית

השם הראשון. צרפת/שוויצריה 2000. הפקה: הומבר בלסן. בימוי: סאבין פראנל (Sabine Franel). תסריט: סאבין פראנל, ניקולה מורל. 112 דקות. השם המקורי של הסרט: LE PREMIER DU NOM.

בפסטיבל הסרטים השנתי בירושלים המתקיים ביולי מוקרנים כ-150 סרטים, הכוללים סרטים ישראליים באורך מלא, סרטים דוקומנטריים, סרטים אמריקנים ואירופים חדשים, סרטי אנימציה וסרטים קצרים, סרטים ניסיוניים, וכן סרטים מאסיה, מהדו ומדרום אמריקה. נוסף לאלה, מוקרן לקט של סרטים באורך מלא וסרטים דוקומנטריים בנושאים יהודיים. כמו-כן מוקרנים סרטים ישנים שנתגלו מחדש, סרטים משוחזרים, ולעתים גם סקירה על מפעל-חיים. לכבוד הפסטיבל מוזמנים אנשי קולנוע מפורסמים, והשנה כללו המחמנים את קירק דאגלס, וים ונדרס, וולקר שולנדורף, אישטון סאבו, מייקל קאקויאניס, אנג לי. במאית הסרט הנסקר כאן, סאבין פראנל, הופיעה גם היא באולם ההקרנה, וסיפרה איך היא הגיעה להפקת אחד מהסרטים הדוקומנטריים הראשונים בנושא גיאולוגיה יהודית.

הסרט עוקב אחר משפחתו של מואיז (משה) בלין (Moise Blin – Blum, Bloom), שהיה רוכל באלזאס בסוף המאה ה-18. הוא נולד ב-1791 בפורט-לואיס (Fort-Louis) ונפטר ב-1820 בהאגנאו (Hagenau). על רקע האירועים ההיסטוריים שהתרחשו בצרפת ב-200 השנים האחרונות הצליחו חוקרי המשפחה להתחקות על עקבותיה של משפחתו וכן של משפחת פרנקל, במסעם לצרפת, לצרפת.

בעקבות כינוס משפחתי שהתקיים באלזאס ב-1987, שבו השתתפו כ-100 מבני המשפחה, התעוררה סקרנותה של הבמאית והתעניינותה במשפחתה. היא החליטה להסריט פגישה זו, שכללה גם ביקורים בבית העלמין היהודי, ולהוסיף גם ראיונות עם בני המשפחה. היא הצליחה להציג תמונה ויזואלית ואינטלקטואלית של משפחה יהודית בצרפת, אך ניתן לראות את הסיפור גם בהקשר אירופי יותר רחב.

הסרט הדוקומנטרי הזה מתאר בצורה חיה את ההתבוללות היהודית בצרפת. הניסיון להתנתק מכל קשר ליהדות ולכל דבר יהודי מודגם בצורה אירונית בסצנה כואבת עם אביה של הבמאית. האב שינה את שמו מפרנקל לפראנל (Franel), המיר את דתו לדת הקתולית, נשא קתולית לאשה, ומצהיר כיום כי היהודים הם שהביאו על עצמם את האנטישמיות.

בעשיית הסרט הזה, עשתה סבין פראנל מאמץ להיאחז בשורשיה היהודיים. בסוף הסרט היא מאשרת בעצב כי מאוחר מדי בשבילה, כפי הנראה, לעשות יותר מכך.

ביקורת ספרים

הרובע היהודי בפילדלפיה, היסטוריה ומחזור, 1881-1930, הארי ד' בונק, פילדלפיה 1999.
The Jewish Quarter of Philadelphia, A History and Guide 1881-1930. Harry D. Boonin

שלום ברונשטיין

בארץ קיימים מדריכים לערים הגדולות. לירושלים יש לנו המדריכים המצוינים שהוציא מכון בן-צבי וזויד קרויאנקר, הלוקחים אותנו לטיולים בעיר, מתארים את בנייניה ומספרים את סיפוריהם, וכך נותנים לנו שיעורים קצרים בהיסטוריה של העיר. ספרים מעין אלה לא מצויים בגולה. הארי בונק, שסקירה על ספרו בנושא משפחת דוידוב התפרסמה ב"שרשרת הדורות" (כרך 14, מס' 2 - חורף 2000) תרם את תרומתו לסוגה זו של ספרות, בספרו המצויק על פילדלפיה. מאחורי ספר זה סיפור מעניין. המחבר התרשם מאוד מסיור רגלי באזור המהגרים היהודים - ה"איסט אנד" (East End) היהודי של לונדון. כאשר חזר לפילדלפיה, הוא ארגן סיורים דומים בשטח שהוא קרא "הרובע היהודי". הספר הוא תוצאה טבעית מרצונו לחלוק את רשמי הסיורים האלה עם ציבור יותר רחב. הארי בונק מוביל אותנו רחוב אחר רחוב, בית אחר בית, בכל המקומות שהתיישבו בהם מהגרים יהודים ממזרח אירופה כאשר הגיעו ל"עיר אחוות אחים" (the City of Brotherly Love). האוכלוסיה היהודית של פילדלפיה גדלה בתקופה ההיא יותר מאשר פי חמישה-עשר, מ-15,000 ל-235,000, ורובם עברו דרך המקומות שהוא מתאר. אזור זה של העיר נמצא ממש בצל "אולם העצמאות" (Independence Hall), ערש המהפכה האמריקנית.

הספר מספק צורך חשוב. רוב הספרים העוסקים בתולדות הערים בארצות הברית שחיים בהן יהודים מתמקדים במנהיגות ובהישגי האנשים הבולטים בקהילה. ספרו של בונק מספר לנו על המהגרים הרגילים והפשוטים, אנשים עובדים שבאו לאמריקה לבנות חיים יותר טובים לעצמם ולילדיהם. אנו לומדים מהספר לאן הלכו כדי לקבל עזרה רפואית, באילו בתי כנסת התפללו - רובם מסוג בתי הכנסת של "לנדסמנשפטס" (אנשים שבאו מאותה עיר או מאותו אזור), לאן הלכו לשם בידור, באילו אולמות התחתנו ואיפה היו ממוקמים תיאטרוני היידיש. לאלה מאיתנו שהם ילידי פילדלפיה, הספר מביא עונג מיוחד. אנו נפגשים מחדש עם רחובות ילדותנו - אך אנו רואים אותם מלאים יהודים, ולא כצללים חיוורים של מה שהיה פעם.

כל מי שחוקר נושא כלשהו הקשור לחיי היהודים בפילדלפיה יוכל להשתמש בספרו החדש של בונק כמקור עיקרי. הוא מתאר בפרוטרוט את הרבנים, בתי הכנסת, השחקנים היהודים, בתי המרחץ והחיים בכללם באזור הדווע כיום בשם (Queen Village ו-Society Hill). רבים מבתי הכנסת המתוארים אינם קיימים עוד, ואחדים משמשים היום למטרות אחרות, אבל האזור עובר מעין תחיה בעשורים האחרונים. החיים היהודיים המחודשים הם שונים - חסיד מחסידי חב"ד משמש כרב בבית הכנסת הוילסאי, החנויות היהודיות שהיו קיימות לאורך South Street אינן עוד, אבל עם הספר של בונק ביד אנו רואים הכול כפי שהיה פעם. הספר גם מאגיר בשפע.

אני רק יכול לחזור, בשינוי-מה, על הדברים שכתבתי בסקירתו על הספר אודות משפחת דוידוב, שהארי בונק השתתף בכתיבתו יחד עם בן-דודו דויד גולדברג. שם כתבתי כי הוא מציב סטנדרט גבוה לספרי תולדות המשפחה, כאן הוא מציב סטנדרט גבוה לכתיבת ההיסטוריה של שכונות המהגרים. גם אלה שאינם מכירים את פילדלפיה ילמדו הרבה מספר זה, שעותק ממנו נתרם על ידי כתב שורות אלה לספרייה של החברה הגניאלוגית הישראלית.

אתרים גניאלוגיים בישראל

חמש אוניברסיטאות ואינדקס

הרייט קסו

מספר סיבות לצורך להשתמש בקטלוג של אתרי האוניברסיטאות בישראל, כאשר עוסקים במחקר גניאלוגי. קיים הרבה חומר בנושאים יהודיים בעברית, באנגלית ובשפות רבות אחרות. אוספי היודאיקה כוללים ספרות רבנית, ספרי יחזק, היסטוריה של עם ישראל (כולל תולדות ההגירה מכל חלקי העולם), והיסטוריה של העם בכל תפוצותיו. תחומים חשובים אחרים הם השואה, חומר ביוגרפי ואוספי עיתונים וכתבי-עת.

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי עושה מאמץ מיוחד באיסוף כתבי-עת, עיתונים ועלונים ממוסדות יהודיים ברחבי העולם. באוניברסיטת בר-אילן, שהיא בעלת צביון דתי, קיים שפע של חומר בתחום היודאיקה. בחיפוש בקטלוג האינטרנט שלהם מצאתי 177 מקומות העוסקים בגניאלוגיה, וכן תולדות משפחות, בשפות שונות.

האתר שדרכו תוכלו להגיע למקורות הרשומים להלן הוא: <http://har1.huji.ac.il:4500/ALEPH>

האוניברסיטה העברית בירושלים – ספריית בלומפילד למדעי הרוח והחברה
אוניברסיטת בר-אילן
אוניברסיטת בן-גוריון
אוניברסיטת חיפה
ספריות אוניברסיטת תל-אבי

מקטלוג האינטרנט של כל אחת מהאוניברסיטאות הנ"ל תוכלו להגיע, דרך הקישוריות, אל הקטלוגים הבאים:

1. רשימה ישראלית מאוחדת (ULI)
2. קטלוג זה מכיל חומר של למעלה מ-100 מוסדות, וכולל ארכיונים, בתי חולים, והכנסת.
3. רשימה מאוחדת של כתבי-עת אלקטרוניים (ULI)
4. רמב"י: רשימת מאמרים במדעי היהדות. זוהי ביבליוגרפיה נבחרת המורכבת מאלפי כתבי-עת ואוספי מאמרים בעברית, יידיש ושפות אירופיות. היא מבוססת על על חומר שנמצא בספרייה הלאומית ומכילה מאמרים מדעיים בנושאי יהדות. הכנת האינדקס התחילה ב-1966, אך ב-1985 הוא הפך למסד נתונים ממוחשב. כדאי מאוד להציץ באתר זה.

כתבי עת בצרפתית, בספרדית ובפורטוגזית סיכמה: מטילדה טג'ר

Revue du Cercle de Généalogie Juive, No.61, Tome 16, Printemps 2000

העלון תוכזי עוסק בבעיות של אתיקה המתעוררות תוך כדי חיפוש שורשים, במפתוח רישום הנישואין מ-1848 בעיר קונסטנטיין (Constantine) באלג'יריה, ובחקר משפחות כאשר הדגש הושם על שיטות המחקר. Anne Lifshitz-Krams ניתחה את ההתכתבות בה דתו נשאים אתיים במסגרת קבוצות הדיון של ה-JewishGen בחמש שנים האחרונות: (1) מהי משפחה יהודית - מה להעדיף? קרבת דם או קשר חברתי, ועקרון האמת כנגד חופש החיפוש, (2) טיבם וכשירותם = של מקורות המידע (מסמכים נאציים, מיקרופילמים של המורמונים וכו'), (3) הפצת מידע ומי מקבל אותו. המסקנה הכללית מעודדת בכך שכוונת הרוב היא גביית כל הפרטים האפשריים על אבות רחוקים תוך כדי גילוי האמת בסיוע שיטות המחקר הגיאולוגי. באותן שיטות גיאולוגיות השתמש Paul Faustini כדי לקשור ביניהן משפחות משלושה כפרים שונים באזור Lorraine. הקפיטן Dreyfus עושה עדיין "כותרות" אך הפעם נמצא ה"דרייפוס" הראשון, אחד מאבות הקצין המפורסם, בעזרת כתובה משנת 1727.

Revue du Cercle de Généalogie Juive, No.62, Tome 16, Été 2000

Anne Lifshitz-Krams דנה במאמרה על הקשר ההולך ומתחזק בין מחקר הגנטיקה האנושית לבין המחקר הגיאולוגי. הגנטיקאים מעוניינים למצוא את הגנים האחראים למחלות תורשתיות והשותפות החדשה הזאת מעוררת שאלות אתיות רבות.

במאמר קצר למדי נידון מחקר גיאולוגי על משפחות Morali ו-Aln'Kaoua מאלג'יריה. המחבר Daniel Morali הוסיף רשימה של אבותיו הישירים המגיעה עד לסביבות שנת 1780.

Gerações/ Brazil vol.9, May 2000

מרכוס פירר (Marcos Firer) מספר על היהודים הראשונים שהתיישבו בסאו פאולו (Sao Paulo) לפני כ-150 שנה ועל גלי ההגירה לשם. בהערותיו המחבר מתאר קשרי משפחה הנוגעים לשמות המוזכרים במאמר.

אנה רוזה קמפניאנו (Anna Rosa Campagnano) כתבה על יהודי איטליה והקשר שלהם עם ברזיל. רוב יהודי איטליה שהגיעו לברזיל ברחו מפני שלטונו של מוסוליני ערב מלחמת העולם השנייה. המחברת דאגה לבדוק את שמות המשפחה של היוצאים מגמלי איטליה. יהודים אלה התאקלמו יפה בחברה היהודית הברזילאית. קשרי החיתון בינם לבין יהודים אשכנזים וספרדים הוסיפו להתמזגותם בחברה היהודית המקומית.

Toldot (Argentina JGS), No.11, April 2000

בחוברת זאת ישנם מאמרים אשר הוצגו המשותף שלהם הינו הכנסייה הקתולית והיהודים. ההשראה לכך מקורה בביקור האפיפיור במדינת ישראל ובהבעת הסליחה שלו כלפי העם היהודי בחוברת זאת ישנם מאמרים אשר הנושא המשותף שלהם הינו הכנסייה הקתולית והיהודי.

בהמשך למאמרו של פאול ערמוני על בתי הקברות היהודיים שבואנוס איירס אשר הופיע ב"שרשרת הדורות" כרך 14 מס' 3, ושפורסם במקור ב"תולדות", הוא מביא עוד שתי רשימות חשובות: רשימת השמות של הנקברים האשכנזים יחד עם מספר הנפטרים (מספר נפטרים נמצאים אותו שם) ורשימה מקבילה של הנפטרים הספרדים. טבלאות אלה כוללות את הנקברים ב-11 בתי קברות (או חלקות) שבואנוס איירס והסביבה. המחבר הוסיף לאלה גם ניתוח סטטיסטי מעניין מאד.

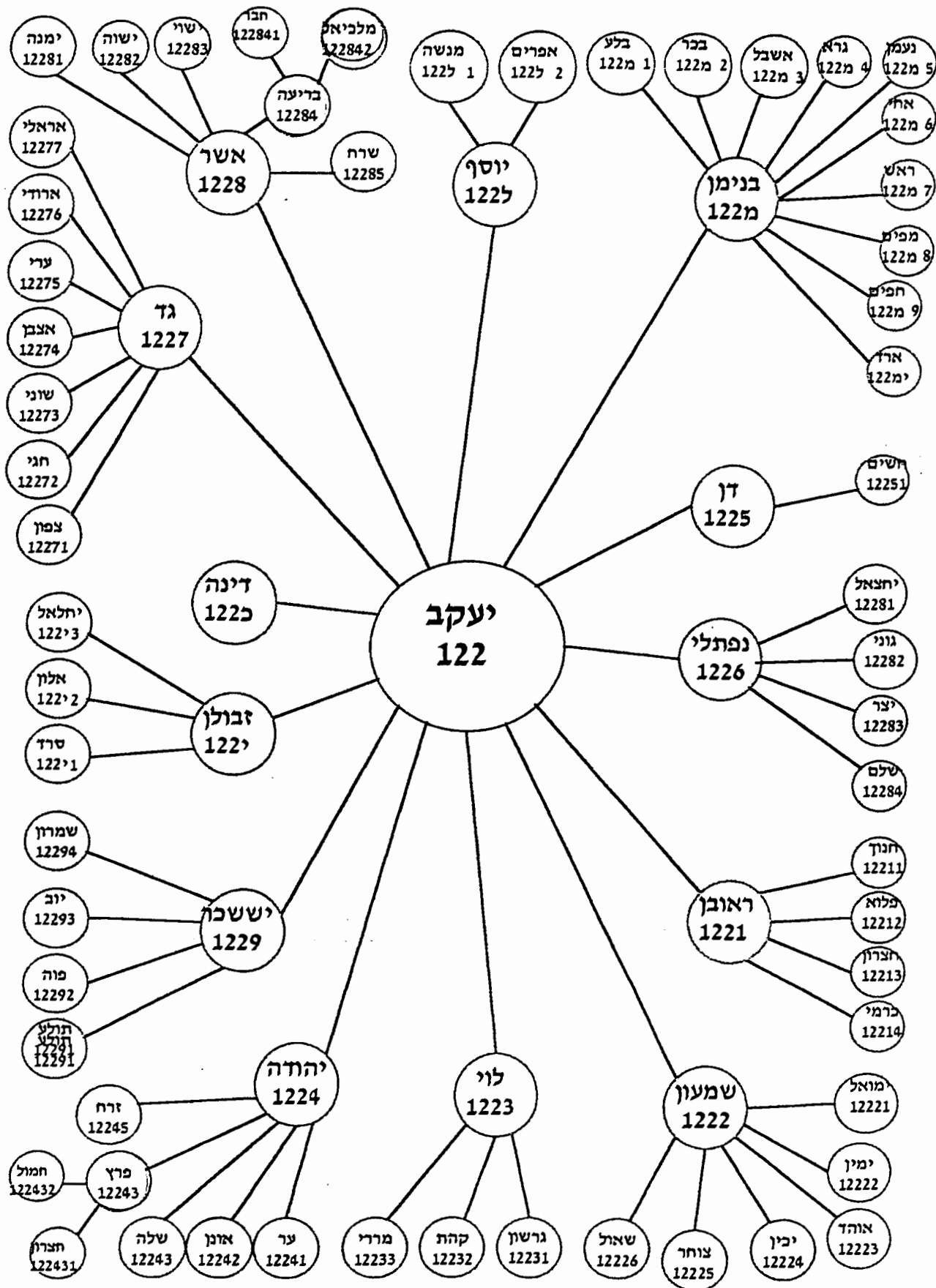

אילן היוחסין של דניאל טולידאנו

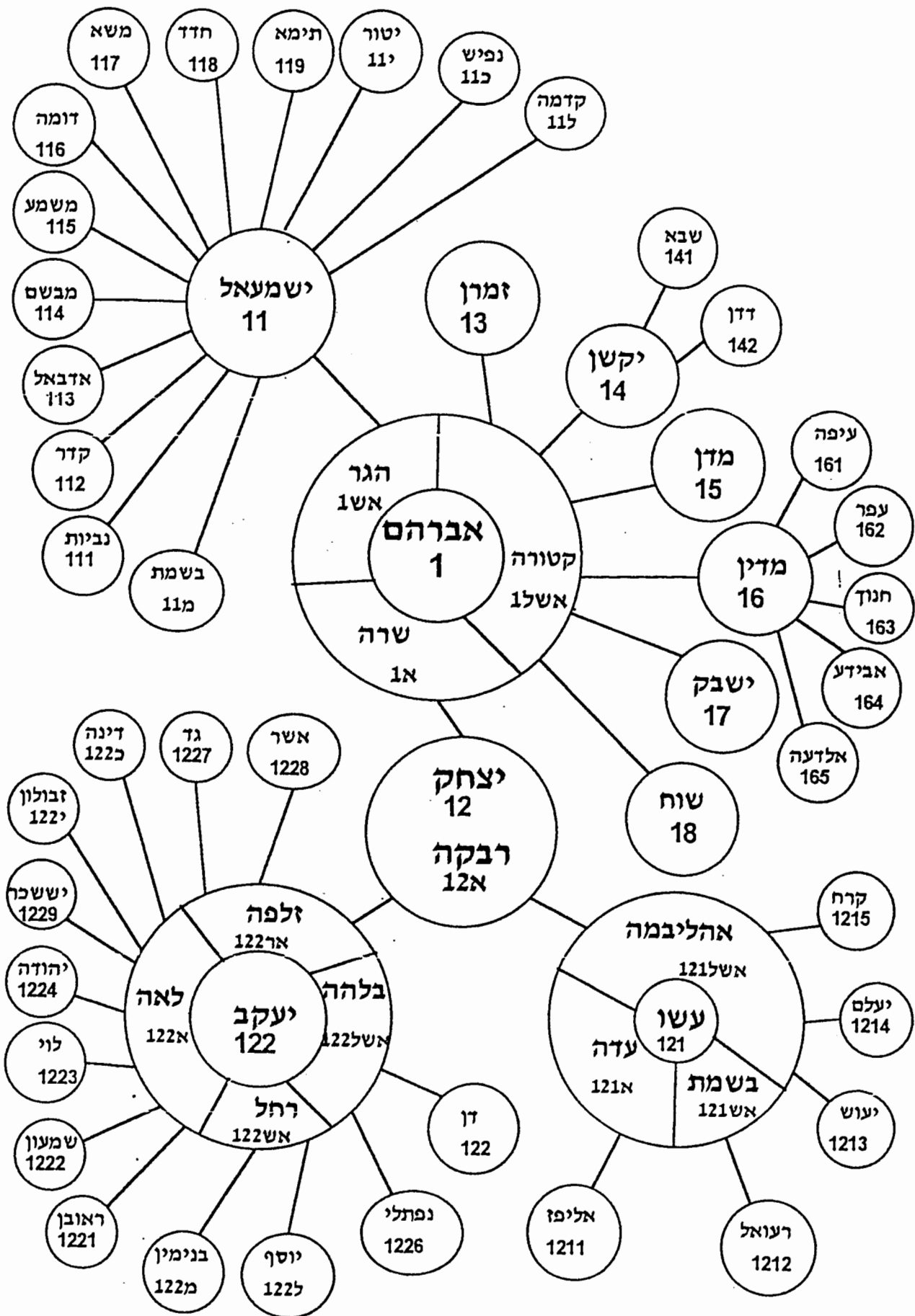
יעקב טולידאנו

"הביטו אל צור חוצבתם
ואל מקבת בור נוקרתם"
ישעיהו נ"א

עטיפת ספרו של יעקב טולידאנו על משפחתו

כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים

משפחת אברהם אבינו